

ХЕРМАН ХЕСЕ
КУРОРТИСТ
ЗАПИСКИ ОТ ЕДНО ЛЕЧЕНИЕ
В БАДЕН

Превод от немски: Недялка Попова, —

chitanka.info

Посветено на братя Йозеф и Ксавер Марквалдер

ПРЕДИСЛОВИЕ

*Мото: Начало на всяка психология е
безделието.*

Ницше

Разправят, че швабите поумнявали едва когато станат на четиридесет години, а самите шваби, без особено доверие в себе си, понякога гледат на това като на един вид позор. Но тъкмо обратното, то е голяма чест, защото умността, която се има предвид в поговорката (тя не е нищо друго освен онова, което младите хора наричат старческа мъдрост, знание за големите антиномии, за тайната на кръговрата и биполярността), може да се открие сред швабите, колкото и да са надарени, съвсем рядко и при четиридесетгодишните. Но когато човек вече клони към петдесетте, тази мъдрост, или манталитетът на възрастта, идва сама, а именно, след като физическото застаряване я подпомага с различни неволи и предупреждения. Към най-честите теглила от този род спадат подаграта, ревматизмът, ишиасът и тъкмо такива страдания ни довеждат на курорт лук, в Баден. Следователно средата, в която и аз влизам сега, е благоприятна по своя вид и манталитет и оттук от само себе си, така ми се струва, човек, ръководен от *genius loci*^[1], изпада в известно скептично благочестие, простодушна мъдрост и много изкусно опростяване, в един твърде интелигентен антиинтелектуализъм, който принадлежи към спецификата на Баден също както топлината на баните и водите с миризма на сярата. Или казано накратко: ние курортистите, болните от подагра, най-невероятно се стремим да възприемаме ъгловатия живот доколкото е възможно като заоблен, да позатваряме едното си око, да не си правим големи илюзии, но в замяна да пазим и да поддържаме сто малки леки илюзии. На нас, курортистите в Баден, ако не се заблуждавам, особено ни е необходимо познание за антиномиите и колкото по-сковани стават крайниците ни, толкова по-настойчиво ни е

потребен гъвкав, двустранен, биполярен начин на мислене. Нашите страдания са страдания, но не са от оня героичен и декоративен вид, в който страдащите могат да ги представят за свръхважни, без да губят уважението на другите.

Когато пиша така, когато показвам своя личен начин на мислене на възрастен и болен от ишиас като типичен и го издигам до всеобща норма, когато постъпвам тъй, сякаш тук не говоря единствено от мое име, а от името на цяла класа или възрастова група, то, макар и за мигове, добре съзнавам, че това е голяма заблуда и че никой психолог (пък бил той и душевно мой събрат или близък) няма да сметне духовния ми отклик на околния свят и съдбата за нормален, няма да го признае за типичен. Нещо повече, след като набързо ме чукне тук и там, лесно ще намери, че съм средно надарен особняк от семейството на шизофрениите, но че не се налага да ме изолира в болница. Всъщност аз спокойно използвам обичайното право на всички хора, също и на психолозите, и проекцирам не само у хората, а и във вещите и мебелите от моето обкръжение, дори в целия свят, собствения си начин на мислене, моя темперамент, моите радости и страдания. Не допускам да ми бъде ограбено удоволствието да смятам собствените си мисли и чувства за „правилни“, за справедливи, макар околният свят всекичасно да се мъчи да ме убеди в обратното, не отдавам значение и на това, че срещу себе си имам мнозинство, по-скоро няма да дам право на него, отколкото на себе си. В случая постъпвам както и с моята преценка за големите немски писатели, които не почитам, обичам или чета по-малко за това, че огромното мнозинство от живите немци правят обратното и предпочитат фойерверките пред звездите. Ракетите са хубави, ракетите са възхитителни, нека ги има! Но звездите! Но очите и мислите, изпълнени от спокойната им светлина, обвеяни от тяхната трептяща надалеч вселенска музика — мили приятели, това е нещо съвсем друго!

И когато аз, късен, малък писател, се заемам да нахвърля скицата на един престой в Баден, мисля за многото десетки пътувания до минерални бани и до Баден, които са описани от добри и лоши автори, с възхищение и почитание мисля за звездата сред всички ракети, за златната монета сред всички банкноти, за райската птица сред всички врабчета — „Пътуването за бани на д-р Катценберг“^[2], но в същото

време не позволявам на тези мисли да ми попречат да пусна моите фойерверки да излетят след звездата, моето врабче след райската птица. Лети, мое врабче! Издигай се, мое малко книжно хвърчило!

[1] Местен гений (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Издаден в 1809 г. роман от немския писател Жан Паул Рихтер (1763–1825). — Б.пр. ↑

КУРОРТИСТ

Едва моят влак бе пристигнал в Баден, едва бях слязъл с известни трудности по стъпалата на вагона, и вече се долавяше очарованието на града. Спрял на влажната циментова настилка на перона, внимателно се заоглеждах за портиера на хотела и видях, че от същия влак, с който бях пътувал, слизаха трима или четирима колеги, болни от ишиас — ясно им личеше по плахото придвижване на бедрата, несигурните стъпки и някак безпомощния плачлив израз на лицата, който се менеше и придружаваше внимателните им движения. Наистина всеки от тях имаше свой специалитет, собствена разновидност на страданието, а и собствен стил на движение, на колебание, поспиране, накуцване и всеки имаше собствена своеобразна мимика, но въпреки това преобладаваше общото — от пръв поглед познах всички до един като поразени от ишиаса, като братя и колеги. Който веднъж, не от учебник, а от собствен опит, е узнал за игрите на *nervus ichiadicus*^[1], характеризирани и от лекарите като „субективна сензация“, е със зорки очи за такива случаи. Веднага се спрях и почнах да наблюдавам белязаните от болестта. И виж ти, и тримата или четиримата имаха по-зъл израз на лицата си, опираха се по-силно на бастуните, едва повдигаха тръпнещите си крака и ги поставяха на земята по-страхливо и по-обезкуражено от мен. Всички те бяха по-страдащи, по-клети, по-болни, по-достойни за оплакване, отколкото бях аз — това ми се отрази крайно благотворно и не отзвуча през целия мой престой в Баден като хилядократно повтаряна, неизчерпаема утеха: наоколо хора куцаха, пълзяха, хора въздишаха или ги возеха в болнични колички, хора много по-болни от мен и с много по-малко основание за добро настроение и надежда! Ето че веднага, в първата минута, открих едно от най-големите тайнства и вълшебни средства на всички курорти и с истинска наслада възприех собственото си откритие. А то беше: другарството по страдание — SOCIOS HABERE MALORUM.

И сега, когато напуснах перона и с приятно чувство поех по леко снишаващата се към баните и долината улица, всяка крачка потвърждаваше и повишаваше ценното ми откритие: навсякъде се влачеха курортисти, седяха уморени и някак сгърбени по боядисаните в зелено пейки, отминаваха на групи, като куцаха и бърбеха. Една жена, возена в количка, се усмихваше унило, с полуувехнало цвете в слабата ръка, а зад нея прашеше от здраве и енергия цъфтяща болногледачка. Някакъв възрастен господин излезе от един от магазините, където продаваха на ревматиците илюстрирани картички, пепелници и щипки за писма (защо им трябваша толкова много, никога не можах да открия). На този възрастен господин, който излезе от магазина, за всяко стъпало на външното стълбище му бе необходима по цяла минута и той гледаше към улицата, разпростряна пред него, както загубил сигурност и уморен човек гледа към поставената му голяма задача. Друг още млад мъж със сиво-зелена военна шапка над четинестата коса с все сила, но мъчително си пробиваше път напред на два бастуна. Ах, и тези бастуни, които тук се виждат навсякъде, проклетите сериозни болнични бастуни с широки гумени наконечници, които се залепват, като пиявици или паразити за асфалта! Наистина и аз ходех с бастун, с тъпичък малайски, бастун, чиято помощ ми беше добре дошла, но ако се наложеше, можех да мина и без него и никой никога не ме е видял с ония тъжни бастуни с гумените пръстени! Не, беше ясно и трябваше да направи впечатление на всеки колко бързо и гъвкаво вървя надолу по тази приятна улица, колко малко и като на игра ползвам бамбуковия бастун, един предмет като невинна украса, само орнамент, и как съвсем слабо и безобидно при мен личат симптомите на ишиаса, страхливото притегляне на бедрото е едва загатнато, нещо повече — само бегло скицирано, изобщо колко спретнат и стегнат вървя по този път, колко млад и здрав съм в сравнение с всички по-възрастни, по-клети и по-болни братя и сестри, чиято немощ се забелязваше толкова ясно, толкова неприкрито и толкова неумолимо! Всяка моя крачка бе признание, вдъхваше ми увереност, чувствах се вече почти здрав, във всеки случай безкрайно по-малко болен от тези бедни хора. Да, щом полупарализираните и куцащите, хората с бастуните с гумени наконечници, още се надяваха на излекуване, щом Баден може да помогне на тях, то положително моето леко начално страдание тук ще изчезне, ще се стопи като сняг

при топъл вятър, а после лекарят ще открие в мое лице чудесен екземпляр, крайно благодарен феномен, малко чудо на излечимостта.

Изпълнен от съчувствие и доброжелателство, гледах приветливо към вълнуващите фигури. От някаква сладкарница се измъкна стара жена, която видимо отдавна бе престанала да скрива своята немощ; тя не се отказваше от ни най-малкото рефлексно движение и напълно бе заета с всички мислими облекчения, с всяка възникнала игра на една помощна мускулатура и така правеше гимнастика, балансираше и плуваше, докато си пробиваше широк път през улицата, сякаш бе морска лъвица, само че по-бавна. Моето сърце я приветства и ѝ изрази одобрението си, аз възхвалих морската лъвица, възхвалих Баден и своята добра участ. Видях се заобиколен от устремени към същото, от конкуренти, които далеч превъзхождах. Колко е хубаво, че толкова навреме пристигнах тук, още в първия стадий на лекия ишиас, още с първите слаби симптоми на начална подагра! Като се обърнах, опрян на бастуна си, дълго гледах след морската лъвица с онова познато чувство на благоволение, което ни показва, че езикът още не е намерил израз за душевните процеси, защото тук езикови противоположности, като злорадство и съчувствие, са най-дълбоко свързани! Боже мой, горката жена! Докъде може да я докара човек!

И в този миг на ентусиазъм и повишена жизненост, и в тази прелестна еуфория на добрия час, естествено, у мен не замлъкна съвсем оня досаден глас, който слушаме толкова неохотно, но който все пак ни е така потребен — гласът на разума, и със своя неприятно студен тон тихо и със съжаление ми обърна внимание, че изворът на моята утеха е само една заблуда, фалшив метод, че именно аз се самоизмамвам, аз, литераторът, който едва-едва накуцва с малайския си бастун и наистина изпълнен с благодарност, се сравнява с всяка разкривена, тежко куцаща фигура, че пропускам да взема под внимание непрекъснатата безкрайна скала от симптоми, която се простира отвъд моята личност, че съвсем не възприемам всички ония, които са по-млади, по-изправени, по-напети, по-стегнати и по-здрави от мен. Нещо повече, възприемах ги, но се отказвах да ги ползвам за сравнения, дори през първия и втория ден напълно примитивно бях убеден, че всички хора, които виждах с доволни лица да се разхождат без бастун и без забележимо сковаване или куцане, в никакъв случай не са братя и колеги, не са курортисти и конкуренти, а нормални,

зdravi жители на града. Едва след няколко дни и по обичайния бавен път стигнах до познанието, че болни от ишиас могат да ходят и без бастун и изобщо да не правят конвулсивни жестове, че има много подагрици, чието страдание на улицата никой човек, дори и психолог, не е в състояние да открие, че с моята леко деформирана походка и малайския бастун в никакъв случай не стоя на първото безобидно стъпало на нарушената обмяна на веществата, че не само изпитвам наслада от завистта на истински парализираните и окуцелите, а и съм обект на присмехулното съчувствие на безброй колеги, на които служа за утеха, приличам им на тюлен, накратко, че с изострената си наблюдателност и със сравняването за степените на болестта не стигам до обективно изследване, а единствено до оптимистично самовнушение.

Така първия ден с голямо увлечение се наслаждавах на това щастие, отдадох се на оргия на наивно самовъзхваляване и постъпих добре. Привличан от курортистите, моите страдащи братя, които тук се появяваха навред, при вида на всеки осакатен се чувствах поласкан, всеки, когото срещах да возят в количка, ме подтикваше към ведро състрадание и съчувствено самодоволство, аз се шляех по улицата, тази толкова привлекателна с разположението си улица, по която пристигналите гости биват отвеждани от гарата към баните и която с приятни равномерни наклони минава край старите бани, а там долу, също като просмукваща се река, изчезва пред входовете на курортните хотели. Изпълнен от добри намерения и радостни надежди, се приближавах до „Хайлигенхоф“, където смятах да отседна. Трябваше да издържа тук три-четири седмици, всекидневно да правя бани, по възможност много да се разхождам и по възможност да стоя далеч от вълнения и грижи. Навярно понякога ще бъде малко монотонно, няма да се мине без скука, защото приетият тук образец е пълна противоположност на дейния живот и аз, старият самотник, комуто е дълбоко противен и крайно труден всеки стаден и хотелски живот, ще трябва да преодолея някои мъчности и неведнъж да се преборя със себе си. Но без съмнение — този нов, за мен напълно необичаен живот въпреки своята навярно някак бюргерска, някак вяла черта ще донесе и ведри и интересни преживявания. А нима наистина не ми е крайно необходимо след години на миролюбиво подивяване, на селско усамотение, при живот, погълнат от изследвания, за известно време

отново да бъде сред хората? Пък и главното: отвъд препятствията, отвъд тези започващи сега седмици на лечение стои денят, в който бодър ще крача нагоре по същата улица, подмладен и излекуван ще напусна хотела, с гъвкава игрива походка ще се сбогувам с Баден и ще мина като в танц по красивата улица към гарата.

Жалко само, че в момента, в който влизах в „Хайлигенхоф“, тихо заваля.

— Вие не носите хубаво време — каза усмихнатата необикновено приветливата госпожица от администрацията, като ме поздрави с пристигането ми.

— Не — измънках смутен. Как ли стоят нещата? Дали пък действително аз бях този, който предизвика дъжда, създаде го и го доведе със себе си чак тук? Че обикновеният, плиткийт начин на разсъждение отрича това, не можеше да ме оправдае, мен, теолога и мистика. Да, също както съдба и душевност са название на едно понятие, също както името и положението ми, възрастта, лицето и моят ишиас в известен смисъл са избрани и създадени от мен самия и не бива да държа отговорен за тях никого друго, явно така беше и с дъжда. Бях готов да го поема като лична вина.

След като споделих това с госпожицата и попълних регистрационната бланка, пристъпих към ония спазарявания за стаята, които нормалният човек не познава, чийто ужас наивният щастливец и не подозира, цялата им мрачност е известна само на попадналия под чужд покрив, привикнал на самотност и на дълбока тишина, страдащ от безсъние еремит и писател.

Да наеме хотелска стая, за нормалния човек е дреболия, всекидневие, в никакъв случай не е акт, свързан с афект, той го приключва за две минути. За нашего брата обаче, за невротици, страдащи от безсъние, и психопати, това обикновено действие, фантастично претоварено от спомени, афекти и фобии, се превръща в мъчение. Приветливият хотелиер, симпатичната дама на рецепцията, която на нашата плаха гореща молба ни показва и препоръчва своята „спокойна стая“, не подозират бурята от асоциации, от страхове, иронии и самоиронии, които тази фатална дума събужда у нас. Колко добре, колко страшно точно, колко ужасно и дълбоко познаваме тези спокойни стаи, тези кътчета на нашите най-мъчителни страдания, на нашите болезнени падения, на нашия най-потаен позор! Как измамно и

коварно, как демонично гледат към нас тези приятни мебели, тези добронамерени килими и весели тапети! Колко фатално, колко унищожително се хили затворената междинна врата към съседната стая, каквато по проклетие има в повечето хотели и често съзнава собствената си неприятна роля, затова позорно се крие зад завеса от сукно! Колко болезнено и предано вдигаме очи към боядисания в бяло таван на стаята, който в момента на огледа се надсмива в мълчаливата празнота, а после вечер и сутрин кънти от стъпките на живеещите ма горния етаж, и не само на стъпки, това са познати и следователно не най-лошите врагове! Не, над тази безобидна бяла равнина, в часа на неизбежната съдба, също както през 1 тънката стена и вратата тътнат неподозирани шумове и вибрации: захвърляни обувца, падащи на пода бастуни, силни ритмични разтърсвания (които загатват здравословни гимнастически упражнения), а също и катурнати столове, някоя съборена от нощно шкафче книга или чаша, придърпване на куфари и мебели. Към това се прибавят човешки гласове, диалози: разговори със себе си, кашлица, смях, хъркане! А по-нататък, по-лошо от всичко друго, са непознатите, необяснимите шумове, всички ония странни, призрачни звуци, които не тълкуваме, чийто произход и вероятна продължителност не можем да предвидим, онези духове, които чупят и ровят, и още всякакво пропукване, тиктакане, шептене, надуване, смука не, шушнене, въздишане, скърцане, остро чукане, кипене на вода — бог знае какъв богат, невидим оркестър може да се скрие на няколкото квадратни метра в хотелската стая!

Следователно изборът на спалня за нашего брата е крайно трудно, важно и при това доста безнадеждно начинание, при което трябва да се мисли за двадесет неща, за сто възможности. В една стая гардеробът, в друга тръбите на парното, в трета съседът, който надува окарина, поднасят звукови изненади. И тъй, съгласно опита в нито една-единствена стая на света не може да се установи дълбокото спокойствие и ненарушимостта на съня, за които копнееш, защото привидно и най-спокойната стая крие изненади (нима не отидох да живея на петия етаж в уединена слугинска стаичка, за да не смущава покоя ми нито някой редом или над мен, а се намерих под таван, където вместо избягваните съжители бясно тропаха и вилнееха плъхове?). Не може ли в края на краищата човек да се откаже от всеки избор и просто с главата напред да скочи към съдбата и да се остави

във властта на случая? Вместо да се мъчи и тормози, а след няколко часа пак разочарован и тъжен да се възправи пред неизбежността на обстоятелствата, не е ли по-мъдро да се покори на слепия жребий и без избор да приеме първата предложена му стая? Разбира се, това е по-мъдро. Но ние не постъпваме така или съвсем рядко, защото как би изглеждал животът, ако само мъдрост и отказ от вълнение ръководят нашите действия и състояния? Не знаем ли, че съдбата ни е отредена и неизбежна, и всички ние все пак не обичаме ли пламенно и съкровено илюзията на избора, на свободата на волята? Не би ли могъл всеки от нас, когато избира лекаря за своята болест, професията и местожителството си, когато избира любима или годеница, да предостави всичко това също толкова добре, а може би с по-голям успех на чистия случай и нима човек въпреки това не избира, не влага много страст, старание, грижа за всички тия неща? Навярно той го прави наивно, с детинска страстност, с вяра в своята власт, в своята сила, убеден, че е възможно да се влияе на съдбата; а може би го прави и скептично, проникателно уверен в липсата на стойност, в безполезността на своето старание, но също така убеден, че действие и стремеж, избор и самоизмъчване са по-хубави, по-живи, по-благотворни или най-малкото по-забавни, отколкото едно смръзване в отчаяна пасивност. И тъй, постъпвах като глупака, който си търси стая, когато, макар дълбоко убеден в напразното и явно безсмислено свое действие, тъкмо затова всеки път повеждах дълги пазарлъци за избираната стая, добросъвестно се осведомявах за съседите, врати или двойни врати, за всякакви подробности. Това е игра, за която се залавям, спорт, щом при тези дребни всекидневни въпроси винаги отново се предавам на илюзията, на фиктивните правила на играта, сякаш нещата от подобен род изобщо са достойни и достъпни за въздействие според разума. В такъв случай постъпвам също толкова умно или толкова глупаво, колкото детето, когато си купува лакомство, или играчът, който прави своя залог въз основа на математически таблици. Във всички подобни положения знаем точно, че се изправяме срещу чистата случайност, и действаме по силна душевна необходимост и все пак така, като че ли не би могло и не би трябвало да има нещо непредвидено, като че ли всичко и всеки на този свят е поданик на разумното ни съждение и разпоредба.

И тъй, обсъдих внимателно с услужливата госпожица пет или шест празни стаи. За едната узнах, че в съседство живеела цигуларка и всеки ден се упражнявала по два часа — е, това все пак е нещо позитивно, сега, при по-ограничения избор, предях изискването да бъде настанен колкото може по-далеч от тави стая и етаж. За условията и възможностите на хотелската акустика бездруго имах тънко чувство и способност да предугаждам бъдещето, каквито биха били твърде желателни за някои архитекти. Накратко, направих необходимото, разумното; грижливо и добросъвестно се споразумях, както трябва да действа нервният човек при търсенето на спалня, а лошият резултат може да се формулира приблизително така: наистина няма никаква полза и, естествено, в тази стая можех да преживея същите приключения и разочарования, каквито и във всяка друга, но си изпълних дълга, положих усилия, останалото беше в божиите ръце. И същевременно дълбоко в мен заговори, както винаги в такива случаи, един друг, по-тих глас: „Не би ли било по-добре да предоставиш всичко това на бога и да се откажеш от тази театрална игра?“ Чувах гласа както обикновено и все пак не го слушах, защото в момента бях в добро настроение и процедурата протече гладко. Доволен, видях как моят плетен куфар изчезна във вратата на стая номер шестдесет и пет и продължих, защото бе дошъл часът, в който трябваше да се явя при лекаря.

Виж ти, и тук тръгна добре. В добавка мога дори да призная, че малко ме бе страх от това посещение; не че се боях от някаква, съкрушителна диагноза, а защото според мен медиците принадлежат към духовната йерархия, признавам на лекаря по-висок ранг и трудно преживявам разочарованието си от лекар, нещо, което възприемам с лекота, ако е предизвикано от железничар, банков чиновник или дори адвокат. Очаквам, без сам да зная точната причина, у лекаря остатък от оня хуманизъм, към който принадлежат и познанията по латински и гръцки език, и известна философска подготовка, каквито в повечето професии от съвременния живот вече не се срещат и не са необходими. В това отношение аз, иначе изпълван с радост от новото и революционното, съм консервативен, от високообразованите съсловия изисквам известен идеализъм, известна готовност за разбирателство и споразумение напълно независимо от материалните предимства, накратко малко хуманизъм, макар да зная, че този хуманизъм вече не

съществува в действителността и че жестовете на човеколюбие скоро ще могат да се срещат само в кабинетите с восъчни фигури.

След, непродължително чакане бях въведен в много хубаво, обзаведено с вкус помещение, което веднага предразполагаше към доверие. Лекарят, който отначало по привичния начин бе плискал вода в съседното помещение, се появи — интелигентно лице, — със сърдечно ръкостискане той обещаваще разбирателство и ние се поздравихме взаимно, както подобава на благонравни боксьори преди състезание. Започнахме борбата предпазливо, опипвахме се взаимно, колебливо опитвахме първите удари. Още бяхме в неутрална област, нашият диспут се отнасяше за обмяната на веществата, храненето, възрастта, ранните болести и преливаше от безобидност, само при отделни думи погледите ни се кръстосваха, готови да влязат в сражение. Лекарят имаше на своята словесна палитра няколко изрази от медицинския таен език, които само приблизително можех да разгадая. Те обаче бяха много на място като украса към изявленията му и осезаемо засилваха неговата позиция спрямо мен. Все пак само след няколко минути ми беше ясно, че при този лекар не биваше да се страхувам от ужасното разочарование, което за хората от моя тип е мъчително именно при лекарите: зад подкупващата фасада от интелигентност и школовка човек се натъква на скован догматизъм, още първото изречение постулира, че начинът на трактовка, на мислене и терминологията на пациента са чисто субективни феномени, докато при лекаря, напротив, са строго обективни стойности. Не, тук имах работа с лекар, за разбирателство с когото имаше смисъл да се боря, той не беше само интелигентен съобразно предписанието, но в една засега още неопределима степен, и знаещ, следователно притежаваше живо чувство за относителността на всички духовни стойности. Сред образовани и умни хора може да се случи във всеки миг някой да схване манталитета и езика, догматиката и митологията на другия като субективни, само като опит, само като повърхностна притча. Но и всеки да стигне до същото прозрение за себе си и да го приложи към себе си, всеки да признае своето и на противника право на собствени, вътрешно определени и необходими нрав, начин на мислене и език или че двама души могат да обменят мисли и неотклонно да съзнават трошливостта на своите инструменти, многозначие на всички думи, невъзможността за действително точен

израз, следователно да съзнават, че е необходимо и интензивно самоотдаване, взаимна искрена отзивчивост и интелектуално рицарство — това приятно, всъщност за мислещите същества естествено положение се явява толкова мизерно рядко, че всяко приближаване към него, всяко от частичните му осъществявания приветстваме най-сърдечно. И тъй, тук, застанал срещу този специалист по болести на обмяната на веществата, забелязах да проблясва нещо като възможност за подобно разбирателство и обмен.

Прегледът, извършен преди кръвната проба и рентгена, даде утешителни резултати. Сърце нормално, дишане отлично, кръвно налягане много постоянно, но въпреки това се намираха безпогрешни симптоми на ишиас, отделни подагрични наслоявания и цялата мускулатура бе в непростимо състояние. В нашата беседа настана малка пауза, докато докторът отново си миеше ръцете.

Както очаквах, в този момент настъпи обратът, неутралната област беше изоставена, моят партньор мина в настъпление с внимателно подчертания и поставен с привидно спокойствие въпрос:

— Не мислите ли, че вашето страдание отчасти би могло да е и психически обусловено?

И тъй, вече стигнахме дотам, очакваното, предполагащото се бе случило. Обективната находка не оправдаваше напълно необикновените страдания, за които бях разказал, налице беше подозрителен превес от чувствителност, субективните ми реакции на болките от подагратата не отговаряха на предвидената нормална мярка, бях разкрит като неврастеник. Е, тогава наслука в борбата!

Също толкова предпазливо, колкото и бегло обясних, че не вярвам в „и психически обусловени“ страдания и състояния, че в моята лична биология и митология „психичното“ не е никакъв страничен фактор редом с физическото, а първична сила, следователно на всяко житейско състояние, всяко чувство на радост и скръб, а също и на всяка болест, всеки нещастен случай и смърт гледам като на психогенни, родени от душата. Ако на ставите на пръстите ми се появяват подагрични възли, това е моята душа, това е достопочтеното жизнено начало и онова „То“ в мен, които намират израз чрез пластичния материал. Когато душата страда, тя може да изрази това по много различни начини и ако у един се проявява като натрупвания на пикочна киселина и подготвя разрушаването на неговото „аз“, у друг

същото може да извърши страстта към пиянство, а у трети болката ѝ да се сгъсти до парче олово, което внезапно пробива черепа му. При това признах, че задачата и възможността на помагачия лекар в повечето случаи е да се задоволи с търсене на материалните, следователно вторичните промени и да се пребори с тях също с материални средства.

И сега вземах под внимание вероятността да бъда изоставен от доктора. Е, той нямаше да каже направо: „Многоуважаеми, това, което говорите, е глупост“, но навярно с малко снизходителна усмивка ще се съгласи с мен, като изрече някоя банална дума за влиянието на настроенятия, най-вече върху душата на художника, и може би освен тази смяна на „пощенските коне“ ще измъкне дори фаталната дума „неизчислимост“. Това е дума пробен камък, чувствителна теглилка за духовната маса, която обикновеният научен работник вече нарича неподдаваща се на измерване. Именно той употребява тази удобна дума винаги когато се отнася за измерване и описване на прояви на живота, за които съществуващите материални измерителни апарати не само са твърде груби, но са нищожни както и склонността, и усетът на говорещия за тях. Обикновено естествоизпитателят знае малко, между другото той не знае, че тъкмо за беглите, подвижните ценности, които нарича неизчислими, освен естествените науки съществуват и стари, високо развити методи за измерване и изразяване, че както Тома Аквински, така и Моцарт, всеки на своя език, не са направили нищо друго, освен че с нечувана прецизност са претегляли така наречените неподдаващи се на измерване ценности. Бих ли могъл от един курортен лекар, пък ако ще да бе и феникс в своята област, да очаквам толкова тънки познания? И все пак го правех. И видите ли, не бях разочарован. Бях разбран. Човекът откри, че в мое лице не среща никакъв чужд догматизъм, а вижда игра, едно изкуство, музика, при които вече няма правота и спорове, а само общо звучене или отказ. И лекарят се справи, аз бях разбран и открит, признат, естествено, не за авторитет, какъвто не бях, пък и не исках да бъда, но като човек, който търси, мисли, като антипод, колега, завършил друг, много отдалечен, обаче напълно равностоен факултет.

И моето добро настроение се повиши до най-високата си степен, издигнато от оценката, получена за кръвното налягане и дишането. А сега нека става каквото си ще с дъждовното време, с ишиаса, с

лечението, не бях попаднал в ръцете на някакъв варварин, стоях срещу един човек, срещу колега, личност с гъвкав и диференциран начин на мислене! Не че се надявах често и продължително да разговарям с лекаря и заедно да пресяваме проблеми. Не, това не беше необходимо, макар да го оценявах като приятна възможност; бе достатъчно, че мъжът, на когото за известно време давах власт над себе си, дарявах моето доверие, в собствените ми очи притежаваше свидетелство за човешка зрелост. Нека докторът днес още да ме смята наистина за духовно жив, но за съжаление малко невротичен пациент. Възможно е някога да настъпи часът, в който той ще отвори и горните етажи на моята постройка, където същинската ми вяра, най-присъщата ми философия ще встъпи в игра и борба с неговата. И моята теория на невротик, която се крепи на Ницше и на Хамсун, при това може би ще отиде крачка напред. Всъщност на успех не се разчиташе особено. Невротичният характер да се разглежда не като болест, а като наистина болезнен, обаче крайно положителен процес на сублимация — ето една хубава мисъл, и беше по-важно да я изживееш, отколкото да я формулираш.

Доволен и снабден с безброй предписания за лечение, аз се сбогувах с лекаря. Бележката с наставлението, която носех в портфейла си и чието спазване трябваше да започне още утре рано сутринта, ми обещаваха някои целебни и приятни неща: бани, пиене на минерална вода, диатермия, кварцова лампа, оздравителна гимнастика. В резултат — скуката нямаше да е чак толкова.

Заслуга на собственика на хотела бе, че и вечерта на моя пръв курортен ден премина хубава и приятна и стигна до своя цъфтеж. Вечерята, която за мое учудване се разгърна като празнична и в благороден стил, се състоеше от такива апетитни блюда, каквито от години не ми бяха познати, като кнедли с птичи дроб, ирландски стек, ягодов сладолед. И по-късно седях на бутилка червено вино заедно със собственика в оживен разговор, в красива стая със старинни мебели, край тежка орехова маса, и изпитвах радостта да намирам отклик у чуждия човек с друг произход, друга професия, друго честолюбие и стил на живот, да проявявам съчувствие към неговите грижи и радости и да видя, че той споделя много от моите възгледи. Не се възхвалявахме взаимно, но много бързо намерихме допирни точки и се

отнасяхме един към друг с откровеността, която лесно преминава в симпатия.

При кратката си вечерна разходка, преди да легна да спя, видях звезди, отразени в дъждовните локви, при нощния вятър край брега на буйно шумящата река открих няколко необикновено красиви стари дървета. Положително те и утре ще бъдат много красиви, но в този миг имаха магическата, неповторима красота, която се излъчва от нашата собствена душа и която, според елините, проблясва у нас само тогава, когато ни е съзрял Ерос.

[1] Седалищен нерв (лат.). — Б.пр. ↑

ДНЕВЕН РЕЖИМ

Когато се заемам да описвам обичайния ход на един курортен ден, то избирам, както е редно, среден ден, който няма изключителен характер, ден полуоблачен или полусин, нормален, без особени външни събития и без особени вътрешни предчувствия и вълшебства. Защото, естествено, тук не само за нервните литератори, а и за цялата тълпа болни от ишиас, според равнището и протичането на лечението им, идват дни, изпълнени с трудности и депресии, и леки, кротки дни на благополучие и разцъфтяваща надежда, дни, в които ние подскачаме, или такива, в които жалко се влачим или безнадеждно оставаме да лежим в леглата. И при всичкото ми старание да конструирам един добре темперирани среден ден, нормален, нито хубав, нито лош бюргерски ден, не мога да си спестя едно мъчително признание, тъй като всеки ден, дори и на курорт, за съжаление започва с утро. Вероятно при мен е свързано с дълбоките ми недостатъци и пороци, с лошия сън, но във всяко отношение отговаря на моята същност, на моята философия, на моя темперамент и характер, че не умея да осмисля утрото, възхвалявано в толкова много прекрасни стихотворения. Това е позор и ми е трудно да го призная, но какъв смисъл би имало писането, ако зад него не стоеше волята да се каже истината? Сутринта, прославеното време на свежест, на ново начало, на млад радостен подтик, за мен е фатална, досадна и мъчителна, ние взаимно не се обичаме. При това не ми липсват разбиране, умение за съпреживяване на онази лъчезарна утринна радост, която толкова ободрително и ясно звучи в някои стихове на Айхендорф и Мьорике, в стиховете, в картините и спомените аз възприемам утрото също така поетично и от детството ми е останал един полуизтрит спомен за истински утринен въздух, макар от много години, разбира се, нито една-единствена заран да не съм бил истински радостен. И в най-благозвучната изповед на свежия утринен лъх, която познавам, в стиха на Айхендорф „Утрото, то е моята радост“, по който Хуго Волф е създал мелодия, долавям далечен, фалшив тон, колкото и чудновато да

звучи, колкото и да ме убеждава сутрешното настроение на Айхендорф, пак не мога истински да повярвам на радостта на Волф от зората и намирам, че той е изобразил едно меланхолично, поетично, копнежно, но не преживяно славене на утрото. Всичко, което прави моя живот тежък и труден и го превръща в опасен, дори омразен проблем, в утрините говори твърде високо и се възправя прекалено властно срещу мен. Всичко, което прави моя живот сладък и красив, и необикновен, цялата благодат, цялото вълшебство, цялата музика сутрин е далеч и едва доловима, звучи едва ли не като сказание и легенда. От твърде плиткия гроб на моя лош, кратък, често прекъсван сън заран се вдигам не окрилен от чувство за възкресение, а натежал, уморен и нерешителен, без всякаква закрила и броня срещу връхлитащия околнен свят, който насочва към моите утринно чувствителни нерви всичките си трептения, сякаш през някакъв силен увеличителен апарат ми реве тоновете си с мегафон. Едва към обяд животът става отново поносим и добър, а в щастливи дни в късния следобед и вечерта той е чуден, силен, трепетен, вътрешно озарен от нежна божествена светлина, пълен със законност и хармония, с вълшебство и музика и богато ме обезщетява за хилядите лоши часове.

На друго място при случай мисля да разкажа защо страдането от безсъние и тази утринна мъка ми изглеждат не просто болест, а и порок, защо се срамувам от тях и при това чувствам, че така следва да бъде, че тези неща не бива нито да ги отрека и забравя, нито да искам да се излекуват откън, че те ми са необходими като тласък и непрекъснато обновяващ се подтик за моя същински живот и неговата задача.

Денят в Баден за мен превъзхожда дните на обикновения живот единствено с това, че докато трае лечението, всеки ден започва с важно централно сутрешно задължение и задача, а тази задача е лека, дори приятна за изпълнение. Имам предвид банята. Когато сутрин се събуждам, все едно в кой час, като първа и най-важна задача пред мен стои не нещо досадно, не обличането, гимнастиката или бръсненето, или четенето на пощата, а банята, приятно топло, спокойно начинание. С леко чувство на шемет се изправям в леглото, с няколко предпазливи упражнения раздвижвам схванатите крака, ставам, намятам халата и бавно крача през полутъмния смълчан коридор към асансьора, който ме отвежда през всички етажи, чак в мазето, където са кабините с

ваните. Тук долу е чудесно. Под много старите каменни, кротко ехтящи сводове постоянно цари чудна мека топлина, защото навред ромони топла вода от извора, тук всеки път ме обзема тайнственото сгряващо чувство, че съм в пещера, каквото усещах като малко момче, когато от една маса, два стола, няколко килимчета за пред легло или пътеки си правех пещера. В резервираната за мен кабина ме очаква дълбок, вграден на ниско басейн, пълен с гореща, току-що бликнала от извора вода, бавно влизам в нея по две малки каменни стъпала, обръщам пясъчния часовник и се потапям чак до брадата в горещата тръпчива вода, която има слаб дъх на сяр. Високо над главата ми в кънтящия свод на моята масивно изградена кабина, която много ми напомня манастирска килия, дневната светлина струи през прозорец с матови стъкла; там горе, един етаж над мен, зад млечното стъкло се простира светът, далечен, млечнобял, и никакъв звук не стига дотук. А около мен трепти чудната топлина на тайнствените води, които от хиляди години неспирно текат, затоплени в неизвестната кухня на земята, и слаба струя се влива в моята баня. Според предписанието трябваше колкото може повече да раздвижвам крака и ръце във водата, да правя гимнастически и плувни движения. Най-добросъвестно изпълнявах това в продължение на няколко минути, после обаче лежах неподвижно, попритворил очи, полузадрямал, и гледах тихото непрестанно, стичане на пясъка в часовника.

Един увехнал лист, довян от вятъра през прозореца, малък лист от дърво, чието име не ми идваше наум, лежеше на ръба на моя басейн, виждах го, разчитах руните на неговите ребра и жилки, вдишвах толкова особеното предупреждение за тленност, от която ние тръпнем и без която не би имало нищо хубаво. Чудно е как красота и смърт, удоволствие и тленност взаимно се изискват и обуславят. В себе си и наоколо ясно усещах като нещо осезаемо границата между природа и дух. Така както цветето е тленно и красиво, златото вечно и скучно, така всички движения на природния живот са тленни и красиви, а духът е непреходен, но скучен. В този час го отхвърлях, в никакъв случай не гледах на духа като на вечен живот, а като на вечна смърт, нещо смразено, неплодотворно, безформено, което може да добие очертания и живот само ако пожертва своето безсмъртие. Златото трябва да стане цвете, духът тяло и душа, за да може да живее. Не, в този хладен утринен час между пясъчния часовник и увехналия лист

не исках да знам нищо за духа, а в други времена можех много да го почитам, желях да бъда само тленен, да бъда дете и цвете.

И за това, че бях тленен, след половинчасово лежане в топлите води ми напомни мигът на ставането. Позвъних на прислужника, той се появи, приготви ми затоплена хавлия. Тогава се изправих във водата и вече чувството за тленност, обезсилвайки ме, премина по цялото ми тяло, защото тези бани много изтощават и когато след баня от тридесет или четиридесет минути поискам да се изпрам, коленете и ръцете ми се подчиняват само бавно и мъчително. Изпълзах от басейна и наметнах хавлията около раменете си, исках добре да се изтрия, да направя няколко енергични движения, за да се ободря, но не можех, рухнах на стола, чувствах се двестагодишен и ми бе потребно дълго време, за да се изпрам, отново да облека ризата и халата си и да тръгна.

Бавно, с подсечени колени вървах под тихите сводове — зад вратите на кабините тук и там шумеше вода — към серния извор, който извираше и кипеше под стъклен похлупак между камъни с жълтеникава наслойка. За този извор може да се разкаже загадъчна история. На ръба на каменния каптаж за ползване от посетителите винаги има две водни чаши, нещо повече, тъкмо това е историята, те липсват, но всеки гост, който жаден се приближи към извора, трябва от собствен опит да разбере, че двете чаши пак са изчезнали. Тогава човек незабавно поклаща глава, доколкото след банята курортистът е в състояние да направи такова движение, извиква прислугата, веднага се явява ту прислужник, ту келнер, ту някоя камериерка или санитарка от банята, ту момчето от асансьора и всички те също клатят глави и не разбират къде ли са се дянали злополучните чаши. Всеки път много бързо донасят нова чаша, посетителят я пълни, пие, оставя я на камъка и си отива; и когато след два часа се върне, за да отпие още глътка, отново няма никаква чаша. Всеки от служителите, на които тази загадъчна история с чашите е досадна и им създава доста работа, има свои собствени обяснения за изчезването на чашите, но всички те не са особено убедителни. Момчето от асансьора например наивно смята, че чашите често биват отнасяни от гостите на хотела по стайте. Като че ли в такъв случай камериерките не биха ги намирали отново, всеки ден! Накратко, работата е необяснима и на мен самия вече най-малкото осем или десет пъти се случваше да ми търсят нова чаша. Нашият

хотел има около осемдесет посетители и тъй като тези курортисти са сериозни възрастни хора с подагра и ревматизъм, вероятно не крадат чаши, то предполагам, че това е работа или на маниакален колекционер, или на неземни същества, на воден демон или дракон, който взема чашите може би за да накаже хората, че експлоатират извора, и някога някой щастливец, заблудил се из сводовете на мазето, ще намери входа към тайнствената шахта, където ще са струпани цяла планина водни чаши, тъй като по моите предпазливи пресмятания за една-единствена година там ще са се насъбрали най-малкото две хиляди чаши.

Край този извор сега си напълних чаша топла вода и я изпих с удоволствие. Най-често при това отново сядам и ми е много трудно да се реша пак да стана. Влага се към асансьора, в ума ми са приятните представи за изпълнен дълг и заслужена почивка, защото с банята и пиенето на минерална вода фактически съм изпълнил най-важните предписания за деня. А е все още ранна утрин, най-много седем или седем и половина, до обяд има няколко часа и аз бих дал всичко, за да науча вълшебството как да превърна сутрешните часове във вечерни.

За момента във всеки случай отново ми идва на помощ курортното напътствие, което ми отрежда след банята да се върна в леглото. Моята сънна умора от банята отговаря напълно на предписанието, но по това време на деня животът в хотела отдавна е започнал, дъските на пода припукват под забързаните стъпки на камериерките и момичетата, които разнасят закуски, блъскат се и врати. Тогава вече не може да се мисли за сън, освен за минути, тъй като още не са изнамерени антифони, които действително да закрилят изтънченото, свръхбудно ухо на страдащия от безсъние. Не по-малко приятно е още веднъж да легнеш, още веднъж да затвориш очи, без да мислиш за всички глупави неща, които сутринта изисква от нас: глупавото обличане, глупавото бръснене, глупавото връзване на връзка, глупавото поздравяване с „добро утро“, четенето на пощата, решаването да се заемеш с някаква дейност, повторното възприемане на цялата механика на живота.

В това време лежа в леглото, слушам съседите ми по стая да се смеят, слушам, че се ругае, че се прави гаргара, слушам звънците в коридора да дрънчат, персоналът да тича и скоро разбирам, че няма никакъв смисъл повече да отлагам неотменимото. Хайде, драги, вдигай

се! Ставам, мия се, бръсна се, извършвам всички ония сложни действия, които се изискват, за да се вмъкнеш в дрехите и обувките, стягам шията си с яката на ризата, пъхвам часовника в джоба на жилетката, украсявам се с очилата — и всичко това с чувството на затворник, който от десетилетия познава тези предписани задължения и знае, че са за цял живот и никога не ще имат край.

Около девет часа се появявам в трапезарията, блед, мълчалив гост, сядам край моята малка кръгла маса, мълком поздравявам хубавото весело момиче, което ми донася кафе, намазвам си една кифличка с масло, другата мушвам в джоба, разрязвам пликите на писмата, които лежат пред мен, натъпквам закуската в гърлото си, писмата в джоба на самото, в коридора виждам да се шляе един курортист, който има желание да беседва с мен и отдалеч ми се усмихва подкупващо и започва да говори, при това на френски, решително и бързо го бутвам, измърморвам едно „пардон“ и се втурвам към улицата.

Тук в курортния парк или в гората ми се удава да прекарам предобедна в мечтаната усамотеност. Понякога успявам и да поработя. Това значи на една пейка в парка, с гръб към слънцето и към хората, да си запиша някои от мислите, които са ми хрумнали и ги нося още от часовете на нощта. Най-често отивам да се разхождам и после се радвам на втората кифличка в джоба ми, защото една от моите най-хубави утринни радости (изразът все пак е твърде силен) е да натроша този хляб и да нахраня многото чинки и синигери. При това по принцип не мисля, че в Германия, на няколко мили оттук, дори на масите на богатата няма такъв бял хляб и хиляди хора изобщо нямат хляб. Отказвам на тази мисъл, макар да стои толкова близо, достъп до моето съзнание и често намирам, че отказът струва твърде голямо напрежение.

При слънце или дъжд, когато някак си и някъде работя или се разхождам, в края на краищата изкарвам предобедна и приближава върховният час на курортния ден — обядът. Мога да уверя, че не съм от лакомите, но и за мен, човека, който познава радостите на духа и на аскетизма, обедният час е тържествен и важен. Но тази точка изисква по-основно разглеждане. Към натурата и начина на мислене на вече немладия човек, болен от ревматизъм и подагра, както намекнах още в предисловието, спада това, че той е прозрял невъзможността светът да

се схваща праволинейно, че проявява усет и внимание към антиномиите, към необходимостта от противоречия и възражения. Курортният живот в Баден с удивителна драстичност дава израз на някои от тези противоречия, без да се докосва до дълбоката им философска основа. Тук могат да се открият много такива метафори. Припомням само, за да избира нещо наистина банално, например многото пейки, поставени навред из Баден. Те подканват всички, които бързо се уморяват, не твърде сигурните в краката си курортисти, да поседнат и си отдъхнат и гостът на града с голяма охота следва приятелската покана. Но едва преседял минута, той ужасен вече се мъчи да се изправи, защото човеколюбивият създател на цялото множество от пейки е бил дълбок философ и ироник — конструирал ги е със седалки от желязо и болният от ишиас, настанил се там, излага най-чувствителните места на заболялото си тяло на унищожително студено течение, при което инстинктът го подтиква незабавно да бяга. Така пейката му напомня колко се нуждае от одих, а една минута по-късно също толкова ясно, че ядро и извор на живота е движението и че ръждясващите стави се нуждаят не толкова от покой, колкото от тренировка.

Мотат да се намерят много такива примери. Но по-внушително, отколкото при всичко друго, духът на Баден — а той постоянно се движи между антитези — се проявява в трапезарията по време на обяда и вечерята. Тогава там седят десетки болни хора, всеки е донесъл своята подагра или ишиас и всеки е дошъл в Баден може би единствено за това курортът да го избави от страданията му. Съгласно всяка естествена и праволинейна, всяка младежки пуританска житейска мъдрост, основана на ясното и просто учение на химията и физиологията, би следвало на болните най-настойчиво заедно с топлите бани да се препоръча преди всичко спартански просто, безмесно и без употреба на алкохол, диетично хранене, навярно дори и лекуване чрез глад. Но в Баден не се мисли така младежки естествено и едностранчиво, а от столетия градът е прочут също толкова, колкото с баните, и е изобилната и изтънчена кухня; в действителност в страната има малко места и ресторанти, където хората могат така добре и богато да се тъпчат, както правят тук болните с нарушена обмяна на веществата. В Баден най-деликатесните шунки биват поливани с бургундско и най-сочните шницели с бордо, а между

супата и печеното плува нежна варена пъстърва и богатите месни блюда са следвани от чудесни сладкиши, пудинги и кремове.

По-рано мнозина автори са се опитвали различно да обяснят тази прастара особеност на Баден. Лесно е да се разбере и оцени тукашната висока кулинарна култура; всеки от хилядите курортисти прави това два пъти дневно; по-трудно е тя да се обясни, тъй като причините за нея са от твърде сложно естество. В следващите редове ще назова някои от най-важните, преди това обаче с цялата си решителност бих искал да отклоня ония направо рационалистични основания, които човек среща толкова често. Много пъти например се чува вулгарни мислители да казват, че добрата кухня в Баден, която е в противоречие със същинските потребности на курортистите, с течение на времето се е развила и се крепи върху конкуренцията между различните хотели, тъй като градът от стародавни времена е бил известен с доброто ядене и всеки собственик на ресторант имал интерес и по отношение на менюто най-малкото да не изостава от конкуренцията. Но тази евтина и повърхностна обосновка лесно може да рухне, защото заобикаля самия проблем и иска да реши въпроса за действителното възникване на добрата баденска кухня, като се позове на традицията и миналото. А най-малко ние можем да се задоволим с абсурдната мисъл, че търсенето на печалба от страна на собствениците на ресторанти било причина за доброто ядене! Сякаш който и да е стопанин би бил заинтересован да увеличава до крайност разходите си за месо, хлебни изделия и сладкиши, и то тъкмо тук, в Баден, където всеки собственик на хотел от столетия има своя магнит за привличане на гости, своята голяма, никога нестихваща атракция в подземията в образа на горещ минерален извор!

Не, би трябвало значително по-надълбоко да копнем, за да дадем теоретическо обяснение на феномена. Тайната не се крие нито в привичките и традициите на миналото, нито в сметките на собствениците, а в самата основа на световното устройство като една от вечните антиномии, които ни е отредено да приемаме. Ако в Баден храната по традиция би била постна и оскъдна, то собствениците биха спестявали две трети от своите разходи и хотелите пак биха били пълни, защото посетителите им няма да бъдат привличани тук от яденето, а гонени насам от трептенията на своя *nervus ichiadikus*. Но нека предположим, за опит, че в Баден би се живяло рационално, че

борбата срещу пикочната, киселина и склерозата не се води само с бани, а и с отказ от алкохолни напитки и с пост — какви биха били предполагаемите резултати? Курортистите щяха да оздравеят и в скоро време из цялата страна, нямаше да има ишиас, който все пак, подобно на всички форми на природата, има право на съществуване и живот. Баните ще станат излишни, а хотелите ще западнат. И ако бихме искали да подценим или уравним тези последни щети, то при липсата на подагра и ишиас в световен план напразното изтичане на скъпоценните извори не би донесло на света никакво подобрение, а тъкмо обратното.

Непосредствено след това предимно теологично обосноваване идва психологичното. Кой от нас, курортистите, би искал заедно с баните и масажите, заедно с грижата и скуката да понася още пост и самоизтезание? Не, предпочитаме да бъдем само наполовина здрави, но в замяна да живеем малко по-доволно и по-хубаво. Не сме младежи с безусловни изисквания към себе си и към другите, а възрастни хора, дълбоко заплетени в зависимостите на живота и свикнали да си затварят едното око. Нека обмислим сериозно въпроса: правилно и желателно ли би било всеки от нас чрез едно идеално лечение да бъде изцелен напълно и окончателно и никога да не трябва да умира? Отговорим ли на този малко труден въпрос съвсем добросъвестно, то отговорът ни ще гласи „не“. Не, не искаме да бъдем напълно излекувани и не искаме да живеем вечно.

Предполага се, че всеки от нас, запитан единствено за себе си, навярно по-скоро ще каже „да“. Ако мен, курортиста и писателя Хесе, ме попитат дали съм съгласен на писателя Хесе да бъдат спестени болест и смърт, дали смятам за добро, желателно и необходимо той да живее вечно, то аз, суетен, каквито са литераторите, може би най-напред ще отговоря на въпроса утвърдително. Но щом същият въпрос ми бъде поставен и по отношение на други, на курортиста Мюлер, на болния от ишиас Легран, на холандеца от стая шестдесет и четири, много бързо бих се решил да кажа „не“. Не, в действителност не е необходимо ние, възрастните, вече не твърде хубави хора, пък било и без подагра, да живеем безкрай. Би било дори много фатално, много скучно, много грозно. Не, на драго сърце бихме искали да умрем, но по-късно. А за днес предпочитаме след уморителните бани и мъчително убийства предобед да изпитаме нещо приятно, да огризем

едно пилешко крилце, да похапнем вкусна риба, да изпием чаша червено вино. Такива сме ние, страхливи и слаби, жадни за удоволствие, стари егоистични хора. Такава е психиката ни, такава е и нашата душа на ревматици и стареещи хора, а и душата на Баден; погледната от тази страна, оправдана е и традицията на баденската кухня.

Достатъчни ли са тези доказателства за оневиняване на нашия приятен живот? Необходими ли са по-нататъшни доводи? Има още стотици. Един-единствен, много прост, трябва да бъде назован, а именно: минералните бани „изсмукват“, което ще рече, след тях се огладнява. И тъй като не съм просто курортист и гастроном, а в други времена съм познавал и противния полюс, радостта от постенето, съвестта ми не се утежнява пред лицето на света, който живее в нищета, ако във вреда на собствената ми обмяна на веществата в течение на три седмици съучаствам в разточителството.

Много се отклоних. Нека се върнем назад към дневния режим! Й така, седя на масата за обяд, виждам как рибата, печеното, плодовете се появяват едно след друго, в паузите дълго и замислено гледам краката на сервиращите момичета, всички в черни чорапи, гледам замислено, макар и не така дълго, краката на главния келнер. Те (краката на главния келнер) са за всички нас, пациентите, скъпа гледка, голяма утеха. Тъкмо този келнер, бездруго много приятен господин, някога страдал от крайно тежка и мъчителна форма на ревматизъм, така че вече почти не можел да ходи, и чрез лечение в Баден оздравял напълно. Всеки от нас знае това, на някои той самият го е разказвал. Ето защо често толкова замислено гледаме краката на главния келнер. Краката на младите сервитьорки обаче, в черни чорапи, без всякакво лечение, от само себе си са толкова стройни и подвижни, че ни се струват достойни за още по-дълбок размисъл.

И тъй като тук живея усамотено, сядането на трапезата е единственият повод, при който мога по-отблизо да се запозная с другите курортисти. Наистина не зная имената им и с малко от тях съм разменял по някоя дума, но ги виждам да седат, виждам ги да се хранят и при това научавам някои неща. Холандецът, моят съсед по стая, чийто глас всяка вечер и сутрин през стената ограбва часове от съня ми, тук на масата говори с жена си така приглушено, че не бих могъл

да позная гласа му, ако не идваше откъм номер шестдесет и четири. Ех ти, кротко момче!

Няколко фигури от нашия обеден театър всекидневно ме радват още с появата на техните силуети, с определеността на ролите им. Тук е една великанка от Холандия, висока два или повече метра и достатъчно пищна, величествена фигура, достойна да представлява наша курфюрстка. Държането ѝ е прелестно; към походката ѝ обаче могат да се предявят изисквания, странно кокетна и опасна, ала почти потискаща е гледката, когато тя пристъпва в залата, опряна на изящен бастун, тънък, сякаш играчка, човек очаква, че всеки миг ще го види да се счулва. Но той вероятно е от желязо!

Тук има и един страхотно сериозен господин, обзалагам се, че е най-малкото парламентарист, всецяло морален, мъжествен, патриотарски, долните клепащи на очите му са малко зачервени и увиснали като на ония верни кучета от Сен Бернар, вратът му — широк и вдървен — би издържал всякакъв удар, челото му е набраздено от бръчки, портфейлът му — надут от законно придобити и точно преброени банкноти, гърдите му са пълни с безупречни, високи, но нетолерантни идеали. Веднъж, в една ужасна нощ, той ми се присъсни, сънувах, че този човек е моят баща, а аз стоях; пред него и трябваше да отговарям: първо, заради липсата на патриотизъм, второ, за това, че на хазарт съм загубил петдесет франка, трето, че съм прельстил едно момиче. В деня след тоя убийствен сън горещо копнеех да видя наяве човека, пред когото насън толкова много трябваше да треперя. Видът му би ме излекувал, защото нали действителността винаги е много по-безобидна, отколкото образът от нашите кошмари, мъжът може би ще се усмихне или ще ми кимне, или ще се пошегува със сервитюрката, или най-малкото физическият му образ ще коригира разкривеното лице от моя сън. Но когато; стана обяд и отново видях строгия господин по време на хранене, той нито ми кимна, нито се усмихна, а седеше мрачен пред своята бутилка червено вино и всяка бръчка на челото и на тила му изразяваше неумолима моралност и решителност, изпитах ужасен, страх от него, а вечерта се молах да не го сънувам, отново.

Тъкмо противното, колко прелестен, колко мил и изпълнен с чар беше господин Кеселринг, човек в най-хубавите си години, професията му не ми бе известна, но трябва да беше идалго или нещо подобно.

Светлоруса, копринена коса на вълни обграждаше чистото чело, на бузата му нежно примамваща весела трапчинка, мечтателно и очароващо гледаха светлосини детски очи, красива ръка леко поглаждаше елегантната пъстроцветна жилетка. В тези гърди не можеше да живее никакъв фалш, никакво неблагоородно вълнение да помрачи достойнството на тези поетични черти. Розов от темето чак до пръстите на краката, като някакво момиче, рисувано от Реноар, Кеселринг, прелестният, на по-млади години трябва да се е въодушевявал от дяволитите игри на Купидон. Как обаче същото сладко момче ме изплаши и разочарова, когато веднъж в пушалнята на здрачаване ми показва малка джобна колекция от неприлични картички, нямам думи за това.

Най-интересното, най-хубавото същество, което някога съзрях в тази зала, днес го няма, само един-единствен път го видях да седи тук и тогава бе срещу мен, на моята малка кръгла маса, в един вечерен час, имаше весели кафяви очи, дълги интелигентни ръце, сред всички тези пациенти едно самотно цвете, самата младост и прелест. Мила, ела отново, за да се насладиш с мен на вкусните ястия и да опиташ доброто вино и да озарим залата с нашите приказки и нашия смях!

Ние гостите се контролираме взаимно, както е обичайно за местата на летен отдих, само че тук модата и елегантността играят незначителна роля. Но толкова по-точно следим състоянието на нашите събратя, защото в тях виждаме отразени самите себе си. И ако денят е добър за побелелия господин от номер шест и той може сам да стигне от вратата до масата, всички се радваме и всички поклащаме мрачно глави, ако чуем, че госпожа Флури днес трябва да остане в леглото.

След като в течение на цял час сме се хранили добре и сме се наблюдавали взаимно, неохотно прекъсваме удоволствието и напускаме залата на нашето благополучие. За мен вече започва най-леката част на деня. При хубаво време посещавам градината на хотела, където в едно закрито кътче имам оставен шезлонг, а там са и моят бележник, моливът и том от Жан Паул. Най-често около три или четири часа е моят „лечебен сеанс“, това ще рече, трябва да се явя при лекаря и да бъда лекуван от една негова асистентка по най-новите методи. Сядам под кварцова лампа със задължението колкото е възможно да използвам слънчевите сили на този вълшебен фенер и да

държа ония части на тялото си, които се нуждаят от това, също колкото е възможно по-близо до отвора. Няколко пъти вече се изгарях. По-късно неуморимата сътрудничка на доктора ме очаква за диатермия. Тя прикрепя малки възглавнички, електрически полюси, около китката на ръката ми, пуска ток, като едновременно с две също такива възглавнички обработва тила и гърба ми, при което не мога да правя нищо друго, освен да викам, ако ми пари твърде много. Съществуваше — още една прелест — възможността по време на тези процедури докторът да влезе и да подхвана разговор с него и макар тази надежда в деветнадесет от двадесетте дни да не се изпълни, все пак трябва да се взема под внимание.

Решавам се на малка разходка и когато минавам покрай вратата на курортния парк, забелязвам голямо оживление и предполагам, че горе в казиното трябва да има концерт, един от многото, каквито уреждат там, но още не бях слушал ни един. И тъй, влизам и намирам в казиното многобройна публика, за пръв път виждам тукашните летовници и болни in согроре^[1]. Стотици колеги и колежки седят по столовете, някои на чаша чай или кафе, други с книги или заети с плетене на чорапи, и слушат малък оркестър, който далеч, в дъното на залата, свири неудържимо. Дълго стоя на вратата, гледам и слушам, тъй като няма свободен стол. Наблюдавам как музикантите се трудят, те свирят сложни пиеси, най-вече от непознати майстори, и не в качеството на тяхното изпълнение е причината, че аз не мога да откликна със симпатия на цялото това начинание. Музикантите вършат своето дело дори много добре. И тъкмо затова желая те да изпълняват подходяща музика вместо всички тия изкусни пиеси, обработки и аранжimenti. А всъщност в себе си не искам точно това. С нищо не ще ми е по-добре, ако вместо забавните откъси от „Кармен“ или от „Прилепът“ се изпълнява примерно един Шубертов квартет или дует от Хендел. За бога, ще стане още по-лошо. Някога преживях това при подобен случай. Тогава в слабо посетената зала на кафе-сладкарница първият цигулар от оркестъра изпълни „Чакона“ от Бах и докато той свиреше, моето ухо регистрира, следните едновременни впечатления: двама млади господа платиха на келнерката консумацията си, а тя им връщаше дребни монети, отброявайки ги по масата, на гардероба една енергична дама бурно търсеше чадъра си, около четиригодишно очарователно момченце забавляваше компанията на цяла маса с ясното

си звучно чуруликане, освен това биваха местени шишета и стъклени чаши, чаши за кафе и лъжички, а една стара жена с отслабнало зрение събори, за своя собствена неудържима уплаха, чиния сладкиши от масата. Всеки от тия процеси, взет поотделно, беше пълноценен, достоен за моята симпатия и внимание случай, но за едновременното нахлуване на толкова много впечатления не се чувствах дорасъл душевно. А виновна за всичко бе единствено музиката, „Чакона“ от Бах, единствено тя пречеше. Не, музикантите от курортното казино заслужават голямо уважение! Но в този концерт за мен липсваше главното — смисълът. Че двеста души скучаят и не знаят как да прекарат следобеда си, в моите очи не беше достатъчно основание неколцина музиканти да свирят обработки от познати опери. Това, което липсваше на концерта тук, бе просто сърцето, най-съкровено, необходимостта, живата потребност, напрежението на душите, чакащи избавление чрез изкуството. Може би се заблуждавам. Най-малкото бързо разбирам, че и тази по-скоро невъодушевена публика не е една хомогенна маса, а се състои от много отделни души и една от тези души откликва на музиката с най-тънка чувствителност. Най-отпред в залата, съвсем близо до подиума, седи страстен поклонник на музикалното изкуство, господин с черна брада и златно пенсне, който, силно облегнат назад, със затворени очи, опиянен, поклаща красивата си глава в такт с музиката и когато едно парче свършва, се сепва, отваря очи и пръв подхваща залпа от аплодисменти. Но недоволен от ръкоплясканията, се вдига, пристъпва до подиума, вече привлича вниманието на капелмайстора и го обсипва с думи на въодушевена похвала при нестихналото ръкопляскане на тълпата.

Уморен от стоенето на крака и по-малко увлечен от това представление, отколкото братаият ентусиаст, при втората пауза тъкмо мисля да се отдалеча, когато от едно странично помещение до ухото, ми стига загадъчен шум. Питам един болен от ишиас, който седи в съседство, и узнавам, че там имало игрална зала. Зарадван забързвам нататък. Правилно, там са наредени палми в ъглите и кръгли плюшени дивани, а на голяма зелена маса, както изглежда, се разиграва рулетка. Промъквам се наблизко, тъй като масата е плътно заобиколена от любопитни, между чиито рамене мога да наблюдавам част от действието. Отначало очите ми се приковават в господина до масата: избръснат, облечен във фрак, човек без възраст, с кестеняви

коси и спокойно философско лице, който проявява удивителна сръчност и само с една ръка и с помощта на изящна гъвкава кука или гребло светкавично бързо премества монети по всички полета на масата. Той борави с това гъвкаво гребло за талери, както опитен въдичар, който лови пъстърва, размахва английския стоманен прът, и освен това може така да мята монети, че очертали дъга във въздуха, да падат на желаното поле. И при цялата тази дейност, чийто ритъм се влияе от виковете на неговия по-млад помощник, който пуска топката, спокойното му, обръснато до лъскавина розово лице под кафявите някак безжизнени коси остава винаги еднакво безмълвно и спокойно. Дълго го наблюдавам как седи неподвижно на своеобразно, с особена конструкция столче с наклонена седалка, как в това замръзнало лице се движат бързо само очите, как той мята монетите с играещата си лява ръка и също така с игривата си десница посредством греблото отново ги улавя и бързо ги поставя в ъгъла. Пред него стоят колонки от големи и по-малки сребърни монети, Стинес не би могъл да има повече, и все пак помощникът на господина неизменно пуска топката, която се търкаля по улей, около който има цифри, извиква излязлата цифра, подканя за игра, оповестява, че залогът е направен, предупреждава: „Rien ne va plus.“^[2] И все така сериозният господин край масата продължава да играе и работи. Й в далечните години, в отминалото приказно време преди войната, в годините на моите пътувания и странствания по много градове на света, често виждах подобни палми и дивани, същите зелени маси и топки и при това мислех за хубавите тревожни разкази за хазарт на Тургенев и Достоевски, а после отново се насочвах към други неща. При по-близко вглеждане тук само едно ми направи впечатление, а именно, че цялата игра се води единствено за собственото удоволствие на господина във фрака. Той хвърли своя талер, премести го от пет на седем, от четно на нечетно число, преброи спечеленото, зачеркна загубеното, но всичко това е негова собствена игра. Никой от публиката не залага, тук са изключително курортисти, повечето от селски произход, които с радост и дълбоко удивление, също като мен, следят действията на философа и слушат френските хладни, сякаш замръзнали виковете на помощника му. И сега, когато аз, обзет от състрадание, поставих два франка в ъгъла на масата, до който можех да стигна, петдесет очи се обърнаха към мен, приковани и широко отворени; това ми беше толкова мъчително, че едва изчаках

мига, в който моите франкове изчезнаха под греблото, и бързо се отдалечих.

И днес отново прекарах няколко минути пред витрините на Баденщрасе. Там се намират много магазини, където курортистите имат възможност да купят артикулите, без които им се струва, че не могат, а именно илюстрирани картички, бронзови лъвове и гущери, пепелници с портретите на прочути мъже (така че купувачът например може да си достави удоволствието всеки ден да угася своята пура в окоето на Рихард Вагнер) и много други предмети, за които не се осмелявам да говоря, тъй като, въпреки дългите наблюдения, не успях да открия характера и предназначението им; някои от тях ми се струваше, че служат за култовите потребности на примитивни племена, все пак това можеше да е заблуда, но общо всички те ме натъжиха, след като твърде ясно ми показваха, че и при цялата си добра воля за социализация, пак живея извън бюргерския и реалния свят, не знаейки нищо за него и също толкова малко някога действително ще го разбера, колкото и аз след всичките си дългогодишни писателски старания някой път ще стана разбираем за този свят. Като гледах витрините, в които не се предлагаха предмети за всекидневна употреба, а така наречените подаръци, луксозни и забавни артикули, ме ужасяваше странността на този свят; от сто предмета се набираха двадесет-тридесет, чието предназначение, смисъл и начин на употреба само съвсем дръзко бях в състояние да предполагам, и нямаше нито един, който бих желал непременно да притежавам. Имаше предмети, при чийто вид дълго трябваше да гадая — дали това се забожда на шапката, или се поставя в джобчето или в чашата с бира, или може би принадлежи към някакъв вид игра на карти? Изложени бяха картини и надписи, девизи и цитати, които произлизаха от съвсем непознати за мен и недостъпни за въображението ми светове, а после добре познати и високо ценени символи бяха употребени по начин, който не можех нито да разбера, нито да одобря. Например резбованата фигура на Буда или на някое китайско божество на дръжката на модерен дамски чадър бе и оставаше за мен загадъчна, чужда и мъчителна, дори злокобна; това едва ли можеше да бъде преднамерено; съзнателно кощунство; какви представи, потребности и душевни състояния обаче бяха накарали предприемчивите хора да ги изработят и какво можеше да подтикне купувача да вземе тези налудничави предмети — ето кое

толкова жадно исках да узная и в никакъв случай не можех. Или модерната кафе-сладкарница, където хората сядаха в пет часа. Можех напълно да разбера, че на заможните хора им прави удоволствие да пият чай, кафе и шоколад и с наслада да ядат разбит каймак и скъпи фини пасти. Защо обаче свободни и свършено разумни хора, наслаждавайки се на тези неща, трябва да бъдат смущавани от натрапливо ласкателна, пресладникава музика, от неизказано притеснено, негосподарско тревожно седене в претъпкани тесни, отрупани с напълно излишен разкош и украса помещения, нещо повече, защо всички тези смущения, неудобства и противоречия изобщо не се възприемат от хората като такива, а още биват и обичани, и търсени — никога не мога да обоснова това и свикнах да го приписвам на моя, както казах, леко шизофреничен начин на мислене. Но все пак този факт ми създава грижи. И същите елегантни, заможни хора, които седят в такова кафене, където лепкаво-сладникавата музика им пречи да мислят, да беседват, дори да дишат, сред недоद्याлан, простоват лукс от мрамор, сребро, килими, огледала, същите хора вечер, привидно очаровани, слушат някой доклад за благородната простота на японския живот, в къщите си имат книги и монашески легенди и словата на Буда в красив печат и подвързия. Разбира се, не искам да бъда фанатик и проповедник на нравственост, дори на драго сърце мога да приема някои сравнително рисковани и опасни пороци и се радвам, когато хората са доволни, защото с доволните хора се живее по-приятно... Но дали тези тук са доволни? Действително ли заслужава да ги има всичкия мрамор, разбития каймак и музиката? Нима същите хора, обслужвани от слуги в ливреи и пред себе си с чинии, пълни с фини сладкиши, не четат в своите вестници ясни съобщения за глад, за въстания, престрелки и екзекуции? Нима отвъд огромните стъкла на елегантните кафе-сладкарници няма един свят, пълен с кървава бедност и отчаяние, пълен с безумие и самоубийства, пълен със страх и ужас? Е, да, зная, всичко това е така, всичко е в никакъв смисъл редно и бог го търпи. Но го зная механично, както се знае таблицата за умножение. Подобно знание не е убедително. В действителност съвсем не намирам всичко това за правилно и желано от бога, а умопомрачително и чудовищно.

Натъжен се отправих към магазините, където са изложени илюстрирани картички. Тук чудесно се ориентирам във всичко и смея

да кажа, че твърде основно съм изследвал картичките с изгледи от Баден единствено със стремежа чрез този белег за потребностите на средния летовник още по-добре да изуча неговата душа. В сравнително голямо количество са хубавите репродукции на старите ведуги^[3] от Баден, а също и на стари картини и медни гравюри със сцени от баните, по които личи, че в предишните столетия в Баден хората наистина са живели и са се къпали, не толкова сериозно и прилично, може би и не толкова хигиенично, колкото днес, но затова пък решително по-весело. Тези стари картини с разните кули и островърхи покриви, с хората в национални носии и костюми, всички настройват човека малко носталгично, макар, естествено, в никакъв случай той да не би искал да живее в ония времена. Всички изгледи от градове, от бани, вре едно дали са от шестнадесетото или от осемнадесетото столетие, несетно и изтихо излъчват безмълвната тъга, която струи от подобни картини, защото всичко, обрисувано там, е хубаво, от всичко се създава впечатлението, че между човека и природата е господствал мир, дърветата и къщите не изглеждат във война едни срещу други. Красотата и целостта сякаш обхващат всичко — от елшовите храсти чак до носията на овчарката, от зъбчатата корона на кулата над градската врата чак до моста и чешмата и до слабото кученце, което пишка до една колона в стил ампир. На някои от тези стари картини се намират дразнещи, глуповати, суетни изображения, но тук не се вижда нищо грозно, нищо крещящо; къщите се редят една до друга като гранични камъни или като птици, накацали на върлина, докато в сегашните градове почти всяка сграда крещи към другата, съперничи й, би искала да я отстрани.

И ми хрумна как веднъж при един хубав празник, когато всички наоколо се разхождаха в костюми от времето на Моцарт, моята любима изведнъж заплака и когато изплашен я попитах за какво, каза: „Защо днес всичко трябва да е толкова грозно?“ Тогава я утеших с думите, че нашият живот с нищо не е по-лош, че той е по-свободен, по-богат и по-велик, отколкото оня, който някога са водили, че под красивите перуки е имало въшки, а отвъд блясъка на огледалните зали и свещниците народите са били гладни и потиснати и че изобщо е добре, дето за далечните времена знаем само най-хубавото, запазени са спомени за тяхната весела, слънчева страна. Но човек не мисли така разумно във всички свои дни.

Нека се върнем назад към илюстрираните картички! Тук в страната има особена категория картички, на които не липсва оригиналност. В народния говор тукашната местност се нарича Рюбли^[4] и затова има различни серии от картички, които изобразяват всякакви сцени от живота на народа: сцени от училището, от казармата, от семейни излети, от сбивания, и всички хора по тези картички са нарисувани като цвекла. Виждаш цвекло — любовна двойка, цвекло-дуел, цвекло-конгрес. Тези картички се радват на голяма популярност, разбира се, с право, но те не развеселяват. Редом с историческите изгледи и сериите за Рюбли следва да се назове и третата, твърде обхватна категория — илюстрациите на еротични сюжети. В тази област, трябва да се предполага, има какво да се постигне и чрез картини от подобен вид в пустинния свят на витрините да се внесе нещо особено, сочност и цвят. Но още в първите дни трябваше да изоставя подобна надежда. С учудване видях, че в този картинен свят тъкмо любовният живот е твърде ограничен. Всичките стотици картички от категорията се отличават с жалка невинност и срамежливост и тук открих, че моят вкус необикновено лошо се пригажда към общоприетия и ако някой ми поръчаше да събера изображения на любовния живот, вероятно бих донесъл картини, напълно различни от тия, които намирах да се предлагат тук. В тях не господстваше нито патосът на чистата еротика, нито поезията на полускритата игра, а навред властваше сладникаво, засрамено годеническо настроение, многото любовни двойки почти винаги бяха облечени грижливо и шик, годениците често в рединготи и с цилиндри, с букети в ръце, понякога над тях грееше луната, а стихът под рисунката се опитваше да обясни положението, като например:

*Прекрасно същество, изгрее ли луната,
от синия ти поглед усмихва се съдбата.*

Бях много разочарован от тази категория. Създателите на еротични картички явно бяха възприели от любовния живот само конвенционалната и неинтересната му част. И все пак си записах като пример за популярна поезия от нашето столетие няколко стиха от рода на:

*Ръка в ръка с любимия е моят идеал,
свещен съюз между души, сред пламък заискрял.*^[5]

Колкото и да не изглеждат майсторски, тия стихове са класически в сравнение с изображението, което придружават. Едно младо момиче, е глава, видимо заимствана от восьмичния модел в някакъв фризьорски салон, седи на пейка под дървета, а млад господин, в много хубав костюм, е изправен пред него и зает с това да сваля или да слага своите гласе-ръкавици.

И днес отново спрях за известно време пред тези картини и тъй като почувствах пустота и скука и буйно пламналото желание да обърна гръб на целия достоен за високо уважение свят на концерти, на играчи, на коректни годенически двойки и на изгледи от Рюбли, затворих очи и в сърцето си помолих бог за спасение, защото, както усещах, вече не бях далеч от пристъпа на дълбока разочарованост и вяла отврата от живота, пристъпи, които за съжаление ме изненадваха винаги тъкмо когато, добронамерен и сериозен, правех опит да се преборя с моето отшелничество и странничество и да делея щастие и мъка с ближните си.

И бог ми помогна. Едва притворил очи и отвърнал сърце от света на курорта и на Рюбли, обзет от искрен копнеж по един поздрав и звук от другите, по-близки за мен, по-свети сфери, и ето че имах спасително хрумване. А то се отнасяше за един отдалечен, известен не на всички гости в нашия хотел кът, където собственикът, който притежаваше толкова много приятни черти, бе поставил две млади уловени златки в затвор от тел с хуманни размери. Внезапно изпитах силно желание да видя златките и слепешком му се поддадох, бързо се върнах в хотела и отидох при клетката на животните. Едва бях застанал при тях, и вече се почувствах добре, намерих точно това, което ми бе необходимо в този критичен момент. Двете благородни красиви животни, доверчиви и любопитни като деца, можеха лесно да бъдат примамени да изтичат от дупките, в които спяха, опиянени от собствената си сила и гъвкавост, да се премият в бесни скокове из широкия кафез и отново да спрат край решетката до мен, като дишат учестено с розовите си влажно топли муцунки и душат ръката ми. Повече не ми бе нужно. Да гледам в тези ясни животински очи, в тези

чудесни, с приятна кожа майсторски създания на божествена идея, да усещам топлото им живо дихание, да вдъхвам техния остър, див мирис на хищни животни — това бе достатъчно, за да се убедя в ненакърнимото съществуване на всички планети и звезди, на всички палмови гори и реки в джунглите. За мен златките бяха гаранция за това, за което би могъл да даде достатъчен залог видът на всеки облак, на всеки зелен лист; но ми бе необходима тъкмо тази по-силна доказателствена мощ.

Златките бяха по-силни от илюстрираните картички, от концерта, от игралната зала. Докато още съществуваха златки, още имаше мирис на прасвят, имаше инстинкт и природа, дотогава за поета светът щеше да бъде възможен, красив и многообещаващ. Поех дъх и усетих как задухът изчезна, присмях се на себе си, извадих бучка захар за златките и освободен се заразхождах във вечерта. Слънцето вече се бе склонило до билото на гористата планина и синевата, пронизана от леки златни облаци, сияеше светла и детинска над долината на моите заблуди, усмихнат чувствах, че настъпват добрите ми часове, мислех за любимата си, забавлявах се с възникващите стихове, долавях музика, долавях щастие и благоговение да облъхват света, молитвено отхвърлих от себе си цялото бреме на деня и се устремих — птица, пеперуда, риба, облак — в радостния, тленния детински свят на създанията.

За тази вечер, в която се прибрах късно, уморен и щастлив, не искам да разказвам тук. Цялата ми философия на болен от ишиас тогава би пропаднала. Щастлив, уморен и тананикащ се върнах през нощта и видиш ли, и сънят вече не бягаше от мен, и той, толкова плахата птица, доверчиво дойде и на сините си крила ме понесе към рая.

[1] В пълен състав (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Вече не може да се залага (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Почти топографски точен изглед на град или пейзаж. — Б.пр.

↑

[4] От Rübe (нем.) — цвекло. — Б.пр. ↑

[5] Превод — Федя Филкова. — Б.пр. ↑

ХОЛАНДЕЦЪТ

Дълго се притеснявах дали да напиша тази глава. Е, сега вече реших. Нека.

Когато преди четиринадесет дни предпазливо и грижовно избрах моята хотелска стая номер шестдесет и пет, общо взето, не направих лош избор. Стаята, светла и с приветливи тапети, има алков, в който стои леглото, и тя ме зарадва със своите невсекидневни оригинални очертания. Беше хубаво осветена, предлагаше изглед към река и лозя. Освен това се намираше твърде високо в сградата, следователно над мен не живееше никой и откъм улицата бе почти невъзможно нещо да ме смущава. Добре я бях избрал. Тогава попитах и за съседите по стая и получих успокояващи сведения. От едната страна живееше някаква стара дама, от която в действителност никога нищо не се чуваше. От другата, в номер шестдесет и четири обаче, беше настанен холандецът. В течение на двадесет дни, в течение на двадесет горчиви нощи този господин бе станал за мен необикновено важен, прекалено важен, митична фигура, божество, демон и призрак, когото едва преди няколко дни победих.

Никой, комуто бих го показал, нямаше да ми вярва. Този господин от Холандия, който толкова много дни ми пречеше да работя, толкова много нощи ми пречеше да спя, не е никакъв буен яростен воин, нито ентусиазиран музикант, нито пък се прибира в неочаквано време пиян, нито бие жена си или се кара с нея, той не свири, не пее, дори не хърка, най-малкото не толкова високо, че да ми пречи. Той е солиден, нравствен, вече немлад човек, води редовен живот като по часовник и няма никакви очебийни недъзи. Как е възможно този идеален гражданин да ми причинява такива страдания?

Възможно е, за съжаление е факт. Двете главни точки, опорните стълбове на моето нещастие са следните: стаите шестдесет и четири и шестдесет и пет са свързани с междинна врата, наистина затворена и препречена от една маса, но в никакъв случай това не е дебела врата. Ето едното нещастие, то не може да се отстрани. Второто, по-лошото,

е, че холандецът има жена. А тя не може с позволени средства да бъде премахната от света или поне извадена от стая номер шестдесет и четири. И после, сполетя ме необикновеното нещастие, че съседите ми, точно както и аз самият, принадлежат към сравнително редкия тип обитатели на хотела, които прекарват по-голяма част от деня в стаята си.

Ако аз също бих имал при себе си жена, ако бях учител по пеене или притежавах пиано, цигулка, валдхорна, тръба или барабан, бих могъл с надежда за успех да поведя борба срещу моите холандски съседи. Но положението е такова: в течение на двадесет и четирите часа от денонощието холандската двойка не чува откъм моята страна нито звук, аз се отнасям към нея като към кралска двойка или като към тежко болни, щедро ѝ правя постоянно и невъобразимо благодеяние в една свършена и абсолютна тишина. А как те отвърщат на моето благодеяние? Отреждат ми, след като всяка нощ от дванадесет до шест часа сутринта спят, насъщното време на пощада от шест часа. На мен е оставен изборът дали да употребя тези часове за работа, за сън или за молитва и медитация. С останалите осемнадесет часа на денонощието не разполагам, не ми принадлежат, тези всекидневни осемнадесет часа всъщност изобщо не могат да се намерят при мен, а само в стая номер шестдесет и четири. В стая номер шестдесет и четири цели осемнадесет часа се бърби, смее се, прави се тоалет, приемат се гости. Не се действа с огнестрелно оръжие, нито пък се музицира, не възникват и побои, трябва да призная. Но там никой не размишлява, не чете, не медитира, не замълчава. Реката на разговорите тече непрестанно, често оттатък, в стаята, се събират четирима или шестима, а вечер съпружеската двойка бърби до единадесет и половина. Сетне започва звъntenето на чаши, на порцелан, чува се шумът от четките за зъби, от придърпването на няколко стола, мелодиите на гаргарата. После скърцат леглата и най-после става тихо и остава тихо (трябва да го призная още веднъж) чак до зори, някъде докъм шест часа, час, в който един от съпрузите, не зная дали той или тя, се вдига и разтърсва пода, отива до банята и бързо се връща отново. Междувременно за мен настава час да сляза в банята, а при завръщането ми нишката на разговорите, на шумовете, на смеха, на придърпването на столове вече не се прекъсва почти до среднощ.

Ако бях разумен, нормален човек както другите, лесно бих се приспособил към положението. Бих се предал — нали двама са по-силни от един — и бих прекарвал деня си някъде другаде, а не в моята стая, в читалнята или пушалнята, по коридорите, в курортното казино и ресторанта, както правят повечето курортисти. А нощем също щях да спя. Вместо да постъпвам така, аз съм обзет от съсипващата, глупава, изнервяща страст през деня много часове да седя сам на бюрото, напрегнат да размишлявам, напрегнат да пиша, често единствено за това, после отново да унищожа написаното; и през нощта изпитвам наистина голяма, неутолима жажда за сън, заспиването ми обаче е сложен процес на задрямване, който трае часове, а после сънят ми е много лек, много тънък и крехък, един дъх стига да го разкъса. И когато около десет-единадесет часа смъртно уморен съм толкова близо до заспиването, нищо не помага, не стигам до съня, ако редом холандците приемат своята компания. И докато уморен и с копнеж чакам да дойде полунощ, докато мъжът от Хага ми даде разрешение евентуално да заспя, дотогава съм толкова бодър и възбуден от чакане, слушане и размишляване за бъдещата работа, че най-голямата част от шестте часа за почивка, отредени ми по благоволение, отминава, преди малко да поспя.

Необходимо ли е всъщност да разправам, че добре съзнавам колко несправедливи са моите изисквания към холандеца да ме остави повече да спя? Необходимо ли е да кажа, че много добре зная: не той е виновен за моя лош сън, а собствените ми духовни влечения и аз самият? Все пак пиша тези бележки от Баден не за да обвинявам другите или за да се самооправдавам, а за да обрисувам преживявания, макар да са странно разкрити като на психопат. Оня другият, по-обърканият въпрос за оневиняването на психопатите, оня страшен и разтърсващ въпрос дали при известни обстоятелства на времето и културата не би било по-благородно, по-достойно, по-правилно да бъдеш психопат, отколкото да се пригаждаш към тези обстоятелства на времето, като жертваш всичките си идеали — този лош въпрос, въпроса на всички изтънчени духове от Ницше насам, аз оставям недокоснат в настоящите записки; бездруго той е тема почти на всички мои писания.

И тъй, холандецът стана за мен проблем поради обстоятелствата, описани по-горе. Не мога напълно да си обясня защо в думи и мисли

винаги говоря само за холандеца в единствено число. Нали са двойка, разбира се, двама са? Може би от инстинктивна галантност към жената проявявам повече търпимост, отколкото към мъжа, а може би и защото действително гласът и малко по-тежката стъпка на мъжа особено ми досаждат, във всеки случай нямам предвид „тях“, а „него“, холандеца, от когото страдам. Но това инстинктивно отминаване на жената в моите враждебни чувства и митологизирането на мъжа като враг и антипод отчасти се крепи на много дълбоки и примитивни подтици: холандецът, мъжът с крепкото здраве и приятната външност, с достойното държане и пълното портмоне, за мен, аутсайдера, е вече враждебен тип.

Той е господин на около четиридесет и три години, среден на ръст, със силна, малко набита фигура, който създава впечатление за здраве и естественост. Лицето и фигурата му са възпълни, закръглени, но не така, че това да се натрапва; едрата глава с малко тежките клепачи изглежда масивна и се налага в облика на цялата фигура, може би защото стои на слабо подчертана, някак възкъса шия. Здравината и масивността на тялото, макар холандецът да се движи много отмерено и да има отлични маниери, за съжаление правят движенията и крачките му тежки и кънтящи, те се чуват по-силно, отколкото неговите съседи биха желали. Гласът му е дълбок и еднозвучен и не се изменя много нито по височина на тона, нито по сила, цялата личност, наблюдавана обективно, прави впечатление на сериозна, надеждна, успокояваща, почти симпатична. Ала пак има нещо смущаващо — той е склонен към леки простуди (всъщност това се случва с всички курортисти в Баден), което го кара гръмко да кашля и да киха; при тези тонове също намират израз мощ и сила.

И тъй, господинът от Хага има нещастieto да бъде мой съсед, през деня заплашителен враг, често погубващ моята литературна работа, през част от нощта — отново враг, погубващ и моя сън. Естествено, не във всички дни възприемам съществуването му като наказание и бreme. Имаше няколко топли, слънчеви дни, в които ми бе съдено да поработя на открито; в градината на хотела, в един прикътан край до ниски храсти, с папка на колене, изпълвах моите листа, обмислях идеите си, вървах по следата на мечтите си или доволен, четях, моя Жан Паул. Във всички хладни и дъждовни дни обаче, а те бяха твърде много, от сутрин до вечер бях стена до стена с врага;

докато безмълвно и напрегнато седях, склонен над заниманията си на писалището, отвъд вратата холандецът крачеше нагоре-надолу, пълнеше умивалника, плюеше, хвърляше се в креслото, разговаряше с жена си, смееше се с нея на вицове, приемаше гости. Често за мен това бяха много мъчителни часове. Все пак притежавах огромна броня срещу тях, а именно моята работа. Не съм трудов герой и не заслужавам награда за прилежание, но щом веднъж съм си позволил да бъда изпълнен и очарован от едно вътрешно просветление или поредица от мисли, щом веднъж, дори без особено удоволствие, съм се впуснал в опита да придам форма на тези мисли, тогава упорствам в начинанието и за мен нищо друго не е важно. Наставаха часове, когато ми се струваше, че в номер шестдесет и четири цяла Холандия може да празнува събор. Това едва ли би ме засегнало, защото бях омагьосан и обсебен от самотната фантастична и опасна игра на търпение, която ме тласкаше, тичах трескаво с конвулсивно перо подир мислите си, строях изречения, избирах от прилива на асоциациите, упорито ловях като с въдица подходящите думи. Читателят може много да се смее над това, за нас пишещите обаче писането винаги е лудешка вълнуваща работа, пътуване с най-малка лодка в открито море, самотен полет през вселената. Докато човек търси една-единствена дума, избира я от три предложени се, същевременно се мъчи в душата и ухото си да запази цялото изречение, което гради, и докато кове израза, докато осъществява замислената конструкция, притяга винтовете на скелето, съгласувано, по някакъв тайнствен начин постоянно трябва да усеща тона и пропорциите на цялата глава, на цялата книга — това действително е вълнуваща работа. От собствен опит познавам подобна напрегнатост и съсредоточеност само още при дейността на художника. И тогава е съвсем същото; всеки отделен цвят правилно и грижливо да се съчетава със съседните цветове, е хубаво и лесно, човек може да го научи и после колкото пъти пожелае, да го прилага. Свърх него обаче всички части на картината и тези, които дори още не са нарисувани и видими, действително винаги да бъдат живи в ума и да се вземат под внимание, да се чувства цялата сложна мрежа от кръстосващи се емоции — това е удивително трудно и само рядко се удава.

Следователно литературната работа налага толкова голяма необходимост от съсредоточаване, че при силно напрегната творческа

подбуда външните пречки и смущения действително могат да бъдат преодолявани. Авторът, който само седи на удобна маса, при най-добро осветление, със собствения си привичен материал за писане, специална хартия и тъй нататък, и смята, че му е възможно да работи, за мен е подозрителен.

Обикновено човек инстинктивно търси всички външни облекчения и удобства, но там, където не се намират, минава и без тях. И така, често ми се удава, пишейки, да създам дистанция или изолираща стена между себе си и номер шестдесет и четири, която ме закриля за един продуктивен час. Но щом почна да се уморявам, за което особено допринася и напластяваният недостиг на сън, смущенията се долавят отново.

Много по-лошо, отколкото с работата, за мен стояха нещата със съня. Не искам да излагам тук моята обоснована чисто психологически теория за безсънието. Ще кажа само, че недълготрайният имунитет срещу Холандия, съсредоточеността за известно време, през което понякога при работа ми се удаваше да игнорирам стая шестдесет и четири с помощта на окрилящи сили, не бяха отредени на опитите ми да заспя.

Страдащият от безсъние, когато за по-дълго време е изоставен на своите мъки, както правят повечето хора в състояние на нервна преумора, насочва чувства на неприязън, на омраза, дори жажда за унищожение и срещу себе си самия, и срещу най-близкото окръжение. И тъй като засега моето най-близко окръжение се представляваше единствено от Холандия, в безсънните нощи у мен бавно се трупаха чувства на отричане, на ожесточение, на омраза, които не можеха да се разсеят през деня, защото напрежението и смущенията не преставаха. Ако лежах в леглото, трескав от преумора и неутолима жажда за спокойствие, а холандецът ми пречеше да заспя и слушах в съседство ситите, здрави, солидни крачки, твърдите стегнати движения, силния му внушителен тон, изпитвах срещу него твърде несдържана ненавист.

И въпреки това положение до известна степен винаги съзнавах глупостта на моята омраза, междувременно за моменти можех отново да се надсмивам на собствената си злост и така да пречупвам острието ѝ. Но за мен беше фатално, когато тази, сама по себе си безлична омраза, насочена единствено срещу смущаването на моя сън, срещу собствената ми нервност, срещу тънката врата, в течение на деня все

по-малко се поддаваше на неутрализиране и разпиляване и постепенно започна да става все по-глупава, все по-едностранчива и по-лична. Накрая вече никак не помагаше, че поддържах и доказвах на себе си личната невинност на холандеца. Просто го ненавиждах, и не само в миговете, когато той действително ми беше досаден, когато в дълбока нощ силният му тропот, говор и смях може би наистина бяха безогледни. Не, сега го мразех съвсем правилно, с обикновената, наивна и глупава враждебност, с която несполучилият дребен християнски търговец се отнася към евреите, с онзи вид тъпа, животинска, неразумна и в основата си страхлива или завистлива омраза, за която винаги толкова много съжалявах у другите и която отравя политиката, сделките, обществото и на каквато смятах, че не съм способен. Вече не ме отвращаваше просто кашлянето, гласът на холандеца, а той самият, реалната личност, и когато, доволен и без да подозира каквото и да е, през деня ме срещаше някъде, за мен това беше среща с безспорен враг и вредител и цялата ми философия стигаше само дотам да не позволя външна изява на чувството си. Неговото гладко радостно лице, дебелите клепачи, пълните радостни устни, шкембето под модерната му жилетка, походката и държането — всичко заедно ми беше противно и омразно и най-често ненавиждах всичките неизброими белези на сила, здраве, и неопустошеност, неговата усмивка, доброто му настроение, енергичните движения, невъзмутимото безгрижие в погледа му, всички признаци на биологично и социално превъзходство. Естествено, по този начин беше лесно да си здрав, в добро настроение и да играеш ролята на самодоволен господин, щом като ден и нощ подяждаш съня и силите на други, след като обсебваш и се наслаждаваш на съобразителността, на тихото държане и овладяността на своите съседи, сам обаче не знаеш никакви задръжки и както ти се иска, денем или нощем, изпълваш въздуха и сградата със звуци и вибрации. Дявол да го вземе този господин от Холандия! Смътно си спомням за Летящия холандец, не беше ли и той проклет демон и дух-мъчител? Но добре помня холандеца, описан някога от писателя Мултатули^[1], оня тлъст сладострастник, който трупа пари и чието богатство и сито добродушие има за основа съсипването на малайците. Смелият Мултатули!

Мои приятели, които по-точно познават чувствата и начина ми на мислене, вярата и възгледите ми, могат да си представят колко много наложената, неприемлива за сърцето ми омраза срещу невинен ме е смущавала и мъчила, и то не заради невинността на „врага“ и заради несправедливостта, с която се отнасях към него по чувство, а преди всичко заради безсмислието на моето държане, заради неизмеримите принципи противоречия между поведението ми на дело и всичко, което представлява мое познание, моя вяра и религия. А тъкмо аз на този свят не вярвам в нищо така дълбоко, никоя друга представа за мен не е толкова свята, както идеята за единството, представата, че целостта на света е божествено единство и че всяко страдание, всичко зло се състои само в това, че ние единиците вече не се чувстваме неразделна част от цялото, че Азът си придава голяма важност. В живота си съм изтърпял много страдания, много неправди съм извършил, надробил съм си много глупости и горчивини, но всякога ми се е удавало да се избавя, да пожертвам и да забравя моето „аз“ и да чувствам единството; да приема разрива между вътрешно и външно, между Аза и света като илюзия и със затворени очи послушно да се включа в единството. Никога не ми е било лесно, никой не би могъл да има по-малко дарба за светост от мен; но въпреки това винаги отново съм срещал чудото, на което християнските теолози са дали красивото име „милост“, онова божествено преживяване на примирението, на непротивенето, на доброволното съгласие, което, разбира се, не е нищо друго освен християнската отдайност на Аза или индийското познание на единството. А сега отново бях напълно отвъд единството, изолиран, един страдащ, озлобен и враждебен Аз. Разбира се, и други бяха в такова състояние, не бях сам, съществуваша множество хора, за които целият живот бе борба, мъжествено самоутвърждаване на Аза срещу околния свят, на които идеята за единство, за любов, за хармония, бе непозната и чужда, би изглеждала глупава и слабовата: да, дори цялата практическа общоприета религия на модерния човек се изразява във възвеличаване на Аза и на неговата борба. Но да се чувстват добре в себелюбието и в борбата на Аза, е възможно единствено за наивните, за силните, несломимо първични същества; за знаещите, които са прогледнали в страданието, които в страданието са станали по-одухотворени, не им е дадено да намират щастие в тази борба, за тях щастиято е мислимо само в жертвеността на Аза, в преживяването на

единството. Блазе на простодушните, които обичат себе си и могат да мразят своите врагове, блазе на патриотите, които никога не се съмняват в себе си, защото във всички беди и нещастия на своята страна никога и ни най-малко не смятат, че и те имат някаква вина, а, естествено, французите или русите, или евреите — все едно кой, винаги само някой друг, един „враг“. Може би тези хора представляват девет десети от живите и действително са щастливи със своята варварска прарелигия, може би живеят така радостно и леко, че да им завидиш, в бронята си от глупост или от крайно хитра враждебност към мисленето, макар че и това е безкрайно съмнително, защото къде ли се намира общата мярка за щастието на ония хора и за моето, за техните страдания и за моите?

Дълга, мъчително дълга бе нощта, в която бях погълнат от тези мисли. Лежах в леглото като жертва на холандеца, който в съседство с мен кашляше, плюеше, ходеше нагоре-надолу, бях сгорещен и преуморен, очите ми пренапрегнати от дългото четене (какво ли друго бих могъл да правя?) и чувствах: вече безусловно трябва да се сложи край на това състояние, на тази мъка и позор. Едва бе засветила тази яснота, това убеждение или решение, студено и бистро като утринна виделина, едва се бе появило пред душата ми релефно и твърдо: „Това трябва незабавно да бъде изстрадано докрай и доведено до разрешение“ и у мен първо изплуваха обичайните груби фантазии, добре познати на всеки нервен човек от миговете на особена мъка. Само два пътя, така изглеждаше, могат да ме спасят от клетническото ми положение; следваше да избира един от тях: или да погубя себе си, или да се обясня с холандеца, да го хвана за гърлото и да победя (той тъкмо кашляше със завидна енергия). И двете представи бяха хубави и избавителни, макар и малко детински. Приятна бе мисълта да се оттеглиш по някои от обичайните, често преценявани начини на типично детско самоубийствено чувство. „Ще си получите заслуженото, ако взема да си прережа гърлото.“ Беше хубава и другата представа — вместо моето да уловя гърлото на холандеца и да го удуша или прострелям и стана победител над неговата груба, неизтънчена виталност.

Тези наивни фантазии да унищожа или себе си, или врага междувременно се изчерпаха бързо. Човек можеше да им се отдаде за известно време, да избяга в тези мечти, но те увяхваха скоро и губеха

своята омая, защото след кратко блуждаене през такива лабиринти желанието ми отслабваше и трябваше да призная пред себе си, че подобни възжеления бяха необикновени екзалтации на мига, че действително и сериозно не желаех да унищожа нито себе си, нито холандеца. Би било напълно достатъчно неговото отдалечаване. И сега се опитах да изобразя в картини това отдалечаване, запалих лампата, от чекмеджето на нощното шкафче взех книжката с разписанията на превозните средства и си дадох труда да съставя непрекъснат маршрут, по който холандецът би могъл утре в ранни зори да отпътува и колкото е възможно по-бързо да стигне в родината си. Това занимание ми достави известно удоволствие, виждах мъжа да става на разсъмване в неприятен хлад, виждах и чувах как за последен път приготвя тоалета си в стая номер шестдесет и четири, обува обувките си, щраква вратата, виждах го изтръпнал от студ да върви към гарата и да отпътува, виждах го около осем часа сутринта в Базел да се кара с френските митничари и колкото по-се разгръщаше измислицата, толкова по-леко ми ставаше. Но още в Париж въображението ми направи засечка и цялата картина се срути в развалини дълго преди моят човек да стигне до холандската граница.

Това бяха празни работи. По толкова прост и лесен начин врагът, врагът в мен самия, не можеше да бъде надмогнат. Разбира се, не ставаше дума за някакво отмъщение спрямо холандеца, от моя страна всичко се свеждаше изключително до постигането на едно скъпо, положително и достойно отношение към него. Задачата ми вече беше съвсем ясна: трябваше да преобразя собствената си безсмислена омраза, да обикна холандеца. Тогава той колкото и да плюеше, да вдигаше шум, аз щях да имам превъзходство, щях да бъда неуязвим. Ако ми се удадеше да го обикна, вече не биха го спасили цялото му здраве и цялата му виталност, тогава щеше да бъде мой и неговият образ нямаше да противостои на идеята за единство. И тъй, бодро напред, целта е достойна! Заслужаваше си добре да използвам моята безсънна нощ.

Задачата беше колкото проста, толкова и трудна и аз действително прекарах почти цялата нощ в решаването ѝ. Трябваше да преобразя холандеца, да го пресътворя, от обект на моята омраза, от извор на страданието ми да го превърна в обект на моята любов, на моя интерес, на моето съчувствие и братство. Ако не ми се удаде, ако у

мен не се получи топлина от градуса, необходим за това претопяване, тогава ще съм загубен, холандецът ще заседне в гърлото ми и по-нататък дни и нощи ще се задушавам. Онова, което имах да извърша, беше просто осъществяване на чудните думи „обичай своите врагове“. Отдавна бях свикнал да не възприемам всички тези толкова забележително убедителни думи от Новия завет, не просто морализаторски, не като повели „ти трябва“, а като приятелски напомнялия на един истински мъдрец, който ни кима; „Опитай веднъж буквално да изпълниш тази премъдрост и ще се учудиш колко благотворно ще ти се отрази.“ Разбихах, че тези поучения съдържат не само най-високото от моралните изисквания, но и най-възвишеното и най-мъдрото от науката за душевното блаженство и че цялата теория за любовта от Новия завет, заедно с всички други нейни значения, има значението на добре обмислено психологическо умение. В случая се виждаше като на длан, и най-младият, и най-наивният психоаналитик би могъл само да потвърди, че между мен и избавлението ми стои единствено още неизпълненото изискване да обичам моя враг.

И ето, стигна се до това, той нямаше, заседнал в гърлото ми, да ме задушава, омразата щеше да бъде претопена. Но това не ставаше лесно, струваше много труд и пот, струваше два или три нощни часа на най-силно напрежение. После обаче бе постигнато.

Поставих началото, като с възможната пределна яснота изправих пред душевния си взор фигурата на оня, от когото се страхувах, докато никоя ръка, никой пръст на ръката, докато никоя обувка, никоя вежда, никоя бръчка на бузата вече не липсваха, докато изцяло го гледах пред себе си и изцяло го притежавах вътрешно, виждах го да върви, да седи, да се усмихва и да заспива. Представях си как сутрин той си мие зъбите с четка и как нощем заспива на възглавницата, виждах как клепачите му уморено натежават, виждах шията да се отпуска и главата леко да клюмва. Измина цял час, докато най-послед го превъзмогнах. С това постигнах много. Да обича нещо, за поета означава да го включи в своята фантазия, там да го топли и съхранява, да играе с него, да му даде от собствената си душа и да го оживи със собствения си дъх. Така направих с моя враг и най-послед той ми принадлежеше и се бе сродил с мен. Ако неговата шия не беше никак възкъса, всичко друго не би ми се удало, но шията ми дойде на помощ. Можех да събличам или да обличам холандеца в къси панталони или в

редингът, да го поставям в гребна лодка или да седи край масата за обяд, можех да го превръщам в крал, в просяк, в роб, в старец или дете и при всяка от толкова различните фигури той все беше с къса шия и малко изпъкнали очи. Тези белези бяха неговите слаби точки, тях трябваше да целя при нападението. Потребно беше много време, докато ми се удаде да подмладя холандеца, да си го представя като млад съпруг, като годеник, студент и ученик. Когато най-после успях да го върна назад и видях преобразен в малко момче, за пръв път се отнесох към шията със съчувствие. По кроткия път на състраданието той завладя моето сърце, когато с представата за този силен и енергичен юноша видях и родителите му, загрижени поради лекия белег на предразположението към астма. Продължих по мекия път на състраданието и вече не бе необходимо особено изкуство, за да се появят във въображението ми бъдните години и степени. Когато стигнах дотам да си представя човека десет години по-стар и да го видя получил първия си удар, тогава изведнъж всичко у него така ме трогна, че почнах да го съжалявам. Той беше вече с пълните устни, с тежките клепачи, с неизразителния глас, всичко това ме омилюваше и преди още в дейното ми въображение да се бе стигнало до имажинерната му смърт, човешкото у него, слабостите, обречеността да умре ми бяха вече така братски близки, че от дълго време нямах нищо против него. Тогава се зарадвах, склопих очите му, затворих и моите, защото беше утро, и съвсем изнурен от нощните си съчинения, като призрак се отпуснах на възглавницата. На следващия ден и през следващата нощ имах предостатъчно възможности да установя, че съм победил Холандия. Човекът можеше да се смее или да кашля, да се държи като здравеняк, стъпката му да кънти още по-силно, той да блъска столове или да се шегува, вече нищо не ме изваждаше от равновесие. През деня можех задоволително да работя и през нощта задоволително да почивам.

Завоеванието ми беше голямо, но не му се наслаждавах дълго. На втората сутрин след победната нощ холандецът ненадейно си замина, с което отново той бе победителят и ме остави странно разочарован, тъй като вече нямаше към кого да отправя моята трудно постигната любов и невъзмутимост. Отпътуването му, за което някога толкова искрено бях копнял, сега едва ли не ми причини болка.

На негово място в стая номер шестдесет и четири се настани жена с един от ония бастуни с гумените наконечници, дребна, сива дама, която виждах или чувах твърде рядко. Тя беше идеална съседка, никога не ми попречи, никога не възбуди у мен гняв и враждебност. И все пак едва сега, по-късно, мога да призная това. В продължение на много дни новото съседство бе за мен постоянно разочарование, много по-приятно би ми било отново да бъде тук моят холандец, когото най-после можех да обичам.

[1] Едуард Д. Декер–Мултатули (1820–1887) — холандски писател, сатирик, реалист. — Б.пр. ↑

УНИНИЕ

Когато днес отново мисля за оптимизма от моя първи ден в Баден, за тогавашната си детински радостна надежда, за наивното доверие в това курортно лечение и дори за вече твърде фриволното самодоволно въображение и момчешката суетност, с които тогава се самооценявах като сравнително млад и силен, изпълнен е упование леко болен; когато си спомня цялото лекомислено, шеговито настроение от оня първи ден, моята примитивна езическа вяра в баните, в безобидността и възможността за изцеление на ишиаса, в топлия извор, в лекаря, в диатермията и кварцовата лампа — тогава само с голямо усилие мога да надвия порива да застана пред огледалото и сам на себе си да се изплеся. Боже мой, как изчезнаха тези фантазии, как угаснаха тези надежди, какво остана от оня изправен, гъвкав, дружелюбно усмихнат пришелец, който размахваше малайския си бастун и очарован от себе си, танцуваше надолу по Баденщрасе! Сега виждам, че съм бил голям глупак! И какво остана от толкова оптимистичната, гладко полирана, приспособенческа светска философия, с която тогава играех и се превземах, както с малайския си бастун!

Наистина този бастун още не е променен. Вчера с възмущение отхвърлих предложението на надзорника в банята да постави наконечник и на моя хубав бастун. Но кой знае, ако утре това предложение бъде повторено, дали няма да го приема.

Изпитвам ужасни болки, и не само при ходене, но и когато седя, така че от завчера почти непрестанно съм в леглото. Когато сутрин след банята се измъквам от басейна, двете малки каменни стъпала са за мен тежко препятствие, задъхан изпотен се изтеглям нагоре по парапета и едва имам сила да си метна хавлията и за известно време се свличам върху стола. Обуването на домашните пантофи, обличането на халата за мен е омразно тежко задължение, пътят до серния извор и по-късно от извора до асансьора, от асансьора до стаята е ужасно мъчително, безкрайно, болезнено пътуване. При това сутрешно

пътешествие ползвам всички мислими помощни средства. Хващам се за прислужника в банята, за рамката на вратата, за всеки парапет, влача се опипом край стените и движа крака и гръб без всякакво съобразяване с естетиката, по оня недодялан и тъжен маниер на полуплуването, който някога (колко неизказано далеч остана това) с насмешливо съчувствие наблюдавах у онази стара дама, която смятах, че трябва да сравня с морска лъвица. Ако някога някоя волна шеговитата дума за наказание се е връщала върху главата, на присмехулника, то е именно сега и тук.

Заран, когато седя на ръба на леглото и се боя от страдалческата задача да се наведе към обувките си или когато след банята, смъртно уморен, полузадрямал, продължавам да вися на стола в кабината, тогава споменът ми подсказва, че до неотдавна, допреди няколко седмици имаше утрини, в които, едва измъкнал се от леглото, пълен със сили, спазвах точно дихателните упражнения, разпъвах гръдния си кош, пристягах стомаха си с колана, овладявах дишането си и то ставаше ритмично, сякаш надувах обой. Трябва да е истина, но вече не мога истински да вярвам, че някога със стегнато изопнати крака съм пружинирал на пръсти, без да свивам колене, че съм могъл да правя дълбоки, бавни прикляквания и различни други приятни гимнастически упражнения.

Действително още при започване на процедурите ми бе казано, че е възможно да настъпят подобни реакции, че баните много изтощават и че при някои пациенти в началото на лечението болките се засилват. Е, да, кимах тогава. Но че това уморяване може да бъде толкова плачевно и засилването на болките толкова неудържимо и потискащо, не подозирах. За осем дни станах стар човек, който в хотела и в градината, тук и там присяда на пейките и всеки път с мъка се вдига отново, който вече не може да се изкачва по стълбите и момчето от асансьора трябва да му помага на влизане и излизане.

А и отвън се появиха всякакви разочарования. В Цюрих, на няколко метра от Баден, бяха неколцина от близките ми приятели и знаеха, че съм тук болен и на лечение, когато пътем се отбих при тях, двама дори ми обещаха, че ще ме посетят. Никой обаче не е дошъл, естествено, няма и да дойде; не се надявах и радвах на това, бе отново една от моите неизлечими инфантилности. Не, разбира се, те няма да дойдат, нали знам колко много работа имат всички тези бедни и

измъчени хора, често колко късно си лягат след театър, след ресторант, след гостуване; беше глупаво от моя страна да не помисля за това и съвсем като малко дете, без всякакво съмнение, да очаквам, че за хората би било удоволствие да посещават мен, един болен и скучен човек. Но винаги предполагам неимоверното, очаквам най-възторженото; едва съм се запознал с някого, и го намирам симпатичен, и така вярвам, че той е способен на най-доброто, дори го изисквам от него и бивам освободен от магията и тъжен, ако не е така. Същото се получи и със сравнително хубавата и млада дама от хотела, с която беседвах няколко пъти и която доста ми харесваше. Но след като тя назова за свои любими книги няколко лоши, забавни романа, в един момент действително бях изплашен, но веднага си казах, че аз, специалист и познавач на литературните проблеми, нямам право и у другите да предполагам същите оценки и разбиране в тази област. Преглътнах назованите заглавия, самонаказах се и продължих да очаквам от дамата най-добри и най-благородни неща. Но ето че оттатък в салона миналата вечер тя извърши едно убийство! Тя, приятната, весела и дори хубава дама, жена, която в мое присъствие сигурно не би ударила никое дете и не би измъчвала; никое животно, в мое присъствие, с ведро чело и невинни очи седнала на пианото, изнасили и уби един приятен менует от осемнадесетото столетие с необучени, обаче силни ръце. Бях съвсем ужасен и тъжен, почервениял от срам, но никому и през ум не мина, че се случи нещо лошо, а аз седях сам с глупавите си чувства. И как копнеех за моята самота, за моята пещера, която никога не би трябвало да напускам, където наистина има достатъчно страдания и беди, но няма пиано, няма литературни разговори и образовани съседи!

И цялото лечение, целият Баден изведнъж ми станаха толкова ужасно противни. Както зная, огромната част от гостите в нашия хотел не са за пръв път в Баден, мнозина посещават баните за шести, за десети път, а според теорията на вероятностите и на мен ще ми тръгне както на тях, както на всички, които страдат от нарушена обмяна на веществата, а именно — от година на година страданието ще се изостря, надеждата за излекуване ще отстъпва на по-скромната надежда чрез подобно лечение всяка година поне за някое време да се получава малко облекчение. Наистина лекарят продължава да е твърд в уверенията си, но нали така изисква професията му, а за това ние

пациентите външно да изглеждаме добре и теглото ни да създава най-благоприятно впечатление за здраве допринася изобилното ядене, за нашия тен пък се грижи кварцовата лампа — имаме чудесен загар, приличаме на хора, които току-що, цветущи, са се завърнали от висока планина.

При това тук, в тази ленива и сънна атмосфера на баните, човек запада и морално. Няколкото мои добри спартански привички, на които с годините се бях приучил, дихателните упражнения и гимнастиката, предпочитанието към нетлъста храна, аз загубих впрочем с непосредствената подкрепа на лекаря; и първоначалното ми желание за наблюдения и работа почти изцяло изчезна. Не че съм оцетен от тази *Psychologia Balnearia*^[1], напротив, нали поначало тя не беше опус, не беше съзнателно оформен творчески опит, а едно занимание, малко всекидневно упражнение за очите и ръката. Но и над него леността завоюва господство; нужно ми е все по-малко мастило. Ако не беше победата над холандеца, която също ми се удаде неизмеримо трудно, то просто би трябвало да установя отпускане и затъване в мочурище. И по някои точки действително би следвало да го направя. Преди всичко ме овладява леност, един мързел и лошо настроение, които препречват всичко добро и полезно за мен, особено всяко, и незначителното, физическо, напрежение. Едва мога да си наложа да изляза на малка разходка, след хранене лежа, също така подир баните и процедурите часове наред прекарвам в леглото или шезлонга, а какво е душевното ми състояние, по-късно ясно ще мога да разкрия, когато прочета тези детински записки, с които от време на време с остатъка от моето чувство за дълг се измъчвам по за някой и друг час. Напълно и всецяло вече се състоя от леност, от безцветна скука, от мързел и жажда за сън.

Не мога да си спестя и едно още по-засрамващо признание. Че нямам желание за никаква работа, нищо не мисля, едва чета, че душевно и физически загубих всяка бодрост и енергия, е достатъчно лошо, но може да стане още по-лошо. Започнах да се отдавам тъкмо на повърхностната и оглупяващата, пустата и порочната страна на ленивия живот в курорта. На обяд например вече не изяждам всичките добри тлъсти мръвки просто така, на шега и с вътрешно превъзходство или най-малкото с ирония, както правех в началото, не, ям, тъпча се, макар отдавна да не зная какво е глад, два пъти дневно поглъщам това

фино голямо меню е неовладяното глупаво чревоугодие на скучаещия човек, на тлъстия неприятен буржоа, на вечеря най-често пия малко вино, а преди лягане привикнах и на бутилчица бира, каквато от близо двадесет години не пиех. Отначало я вземах като приспивателно средство, защото ми бе препоръчана, но сега вече от дни пия поради чиста привычка и чревоугодство. Не е за вярване колко бързо човек може да се научи на лошото и глупавото, колко е лесно да се превърнеш в страшен мързеливец, в свиня и тлъст лакомник.

Моята склонност към порока в никакъв случай не се ограничава с яденето и пиенето, с безделието и излежаването. Ръка за ръка с физическото изнежване и леността върви и духовното. Онова, което никога не съм смятал за възможно, настъпи: аз отбягвам не само в духовното всички напрегнати, сурови и опасни пътища, а и в духовното, ленив и лаком, търся тъкмо онези вяли, перверзни, идиотски помпозни и безсъдържателни удоволствия, които открай време съм избягвал и ненавиждал и заради които, общо взето, понякога съм обвинявал и презирал бюргерите и жителите на градовете, нашето време и цивилизация. Сега се доближих до средното равнище на курортиста дотолкова, че вече не се отвращавам и не бягам от онези забавления, а участвам в тях и ги посещавам. Няма да трае дълго и ще почна да чета само списъка с имената на пристигналите за лечение (от забавленията на пациентите това ми се струва най-загадъчно) и по цели следобеди ще говоря с госпожа Мюлер за нейния ревматизъм и за всичките видове чайове, които помагат срещу него, и на приятелите си ще изпращам илюстрирани картички с годенически двойки или с онези смели хора от Рюбли.

Курортните концерти, които дълго време грижливо избягвах, сега посещавам често и както всички други седя на някой стол, слушам как забавната музика се стича край мен и имам приятното чувство, че с нея осезаемо и звучно изтича и част от времето, част от времето, каквото ние курортистите имаме в такъв излишък. Понякога самата музика ме увлича и очарова, чисто сетивната прелест на няколко добре свирещи инструмента, при което обаче в съзнанието ми не влиза нищо от характера и съдържанието на изпълняваните пиеси. Повърхностните музикални парчета, чийто стил и почерк иначе би събудил у мен отвращение, сега изслушвам докрай, без това да ме обременява. Седя четвърт, а понякога и половин час уморен и в лоша поза, сред ято

скучаещи хора, слушам като тях времето да изтича и както у тях изразът на лицето ми издава скука, като тях машинално се почесвам по тила, опирам брада на дръжката на бастуна или се прозявам и само в отделни мигове душата ми се сепва и се противопоставя, сякаш е степно животно, което, уловено внезапно, се събужда в обора, но скоро отново клюмва и спи, продължава да сънува подсъзнателно, без мен, защото съм разделен от нея, откакто седя по тези столове на концерт.

И едва сега, след като аз самият напълно се превърнах в частица от тълпата, в обикновен курортист, в скучаещ, уморен филистер, едва сега чувствам колко жалко и фривно беше, когато на първите страници на настоящите записки играех ролята на нормален представител на този свят и менталитет. Правех го иронично и едва сега, след като фактически принадлежа към същия нормиран всекидневен свят, когато без душа седя в една зала и слушам забавна музика така, сякаш пия чай или пилзенска бира, едва сега чувствам отново и напълно колко силно, колко горчиво мразя този свят. Защото сега в неговия образ мразех, презирах и осмивах не нещо друго, а себе си самия. Не, не бе за мен да се съюзявам с този свят, да му принадлежа, да спечеля признание в него и да се чувствам добре, в момента с всички фибри на моята същност усещах — това ми е отказано, това е грях срещу всичко добро и свято, което зная и участието ми в което е щастие. И само затова, само защото в момента извършвам грях, защото се съюзявам и приемам този свят, сега на душата ми е така лошо до смърт! И все пак не променям нищо, леността е по-силна от моето разбиране, тлъстото мързеливо шкембе — по-силно от плахата, жалеща душа.

От време на време и сега допускам курортисти като мен да ме въвличат в разговор, след като се нахраним, оставаме за малко по коридорите и изразяваме напълно единодушни мнения за състоянието на политиката и валутата, за времето и лечението, за житейската философия и семейните грижи. И че за младите хора е необходимо, че на никого не вреди, ако понякога трябва да се пребори с трудности и да преглътне горчиви залци, и други от този род, предварително бях готов да потвърждавам всичко, за което след добро ядене с пълен стомах изразявах пълното си съгласие. От време на време душата трепва, думата в устата се превръща в жлъч и трябва бързо и неудържимо, без да се съобразявам с нищо, да бягам в самотата (а колко е трудно да я

намериш тук!), но, общо взето, извършвам и този грях срещу духа, виновен съм за греха на глупавото безполезно бърбрене, на мързеливото, безсмислено потвърждаване на всичко.

Едно друго развлечение, с което започвам да свиквам тук, е кинематографът. Много вечери вече прекарах в киното и ако първия път го направих просто за да бъда някъде сам, да не трябва да слушам разговори и да се измъкна от орбитата на холандеца, то следващия отидох за удоволствие, за да се разсея (и изразът „да се разсея“ по-рано липсваше в моето езиково съкровище, но ето че сега вече свикнах)! Отивах на кино много пъти, изкушен от радостната за очите игра на картини, притъпен понасях без възмущение не само онова, от което косите настръхват, а и най-грубите заместители на изкуство, и псевдодраматургията, заедно с една ужасна музика, но търпях физически, както и психически лошата атмосфера в киносалоните. Започнах всичко да понасям, всичко да преглъщам — и най-глупавото, и най-грозното. Часове наред гледах да се върти филм, в който една антична императрица бе показвана заедно с театър, цирк, църква, заедно с гладиатори и лъвове, със светци и евнуси, и изтърпях най-високите стойности и знаци, трон и скиптер, орнат и нимба, кръст и емблема на императорска власт да бъдат представени ведно с всички възможни и невъзможни способности и състояния на душата, с хора и животни, по стотици, насъбрани за някакви жалки цели и изложени във витрина, и тази постановка, сама по себе си чудесна, бе обезценена от безкраен, напълно идиотски текст, отровена от фалшив драматизъм и пред безсърдечна и глупава публика (и аз принадлежах към нея), лишена от достойнство и опропаствена, сведена до панаир. В някои мигове беше ужасно, често бях близо до решението да си изляза, ала болните от ишиас не могат така лесно да станат и тръгнат, седях и изгледах безвкусицата до края и вероятно утре или вдругиден отново ще отида в същата зала. Би било несправедливо, ако поискам да отрека, че в киното видях и няколко очарователни неща, а именно един приятен френски акробат и хуморист, който имаше по-хубави хрумвания от мнозина писатели. Това, от което се оплаквам и което възбужда моя гняв и отвращение, не е киното, а съм единствен аз, кинопосетителят. Кой ме принуждава да отивам там, да търпя ужасната музика, да чета идиотски текстове, да слушам гръмкия хохот на тълпата, на моите по-невинни братя? В оня голям филм видях цяла

дузина чудесни лъвовے, които две минути преди това ни бяха показани живи, после да бъдат влачени по пясъка като вкочанени трупове и чух половината от зрителите да оценяват тази ужасна тъжна гледка с висок смях! Дали в тукашните термални води не се съдържа нещо, някаква сол, някаква киселина, някакъв варовик, нещо, което уравнива хората, създава прегради срещу всичко високоблагородно и скъпоценно и премахва преградите, които възпират долното и вулгарното? Е, аз навеждам глава и се срамувам, а за по-късно, за времето след завръщането ми в моята степ, вече съм дал няколко обета.

Стигнах ли до края в изброяването на лошите ми привички и на пороците, придобити наскоро? Не, още не съм стигнал до края. Познах и хазартната игра, много пъти с удоволствие и напрежение играх на зелената маса, а и на един автомат, който поглъща сребърни франкове през различни малки отвори. За съжаление не можех съвсем истински да играя, защото имах малко пари, но според възможностите си се впусках в това и на два пъти ми се удаде да играя по цял час, без накрая да съм загубил повече от един или два франка. Естествено, това не беше същинско преживяване на играта, но, така да се каже, помирих този цвят и трябва да призная, че ми достави голямо удоволствие. Следва също да изповядам, че при играта нямах угризение на съвестта както при концертите, разговорите с курортистите в градината и лъвовете от киното, а в известен смисъл донякъде този смятан за неприличен и антибюргерски порок вля нещо необикновено у мен и искрено съжалявам, че не можех да правя по-тлъсти залози.

Сензациите на играта за мен се изразяваха в следното: отначало за известно време стоях край зелената маса с поглед, устремен към полетата с цифрите, и се вслушвах в гласа на човека до рулетката. Числото, което той извикваше, числото, избрано от търкалящата се топка, което допреди секунда още беше сляпа, глупава цифра сред многото равни, сега заблестяваше топло и светло в гласа на човека, в заетата от топката дупка, в ушите и сърцата на слушателите. Казваха quatre или cinq, или trois^[2] и не само в моето ухо и съзнание, не само по кръглия коничен улей на топката засияваше числото, но и на зелената маса. Когато излизаше седмица, скованата черна цифра седем в своята принадлежност към зеленото поле получаваше за секунди празничен блясък, тя изтласкваше всички други цифри към

нереалното, призрачното, тъй като всички останали, разбира се, бяха просто възможност, а единствено тя беше осъществяване, беше реалност. Осъществяването на възможното, да го очакваш и да съучастваш в това — ето кое е душа на играта. Едва след като бях гледал и слушал няколко минути и играта вече бе почнала да ме поглъща, настъпи първият красив и прелестно вълнуващ момент — извикаха шест и цифрата не ме изненада, тя дойде така правилно, така естествено и реално, сякаш определено нея бях чакал, да, като че ли сам я бях призовал, направил и сътворил. От тази секунда нататък душата ми вземаше участие в играта, предусещаше съдбата, чувстваме се добра приятелка със случая и това е, трябва да призная, едно изобщо оощастливяващо усещане, то е ядката и магнитът на цялата игра. И тъй чух да излизат седем, после единица, после осем и не се чувствах изненадан или разочарован, вярвах, че съм очаквал тъкмо тези числа, и ето че контактът възникна, бях се включил в потока и можех да се оставя да ме носи. Сега неотклонно гледах към зелената повърхност, четях числата и бях привлечен от едно от тях, чувах ги тихо да призовават (понякога и две едновременно), виждах ги леко да ми кимат и поставях франковете си на тези числа. Ако те не излизаха, то не бивах разочарован и лишен от магията, а можех да чакам, моята шестица или осмица щеше да дойде. И тя идваше на втория или третия път, идваше точно. Този момент на спечелването е чудесен. Ти си призовал съдбата и си я оставил тя да реши. Вярваш, че си се докоснал до голямата тайна, имаш предусета, че си в съюз, че си се сприятелил с нея, и виж ти, вярно е, потвърждава се твоята безмълвна тайна представа, твоята малка скрита мечта засиява, извършва се чудото, предчувствието се превръща в действителност, твоето число бива избрано от всемогъщата топка на щастието, човекът на края на масата го извиква високо, а другият, който седи до нея, ти хвърля в дъга шепа блестящи сребърни монети. Това е необикновено хубаво, това е чисто щастие и не зависи от парите, защото аз, който пиша тези редове, не запазих нито един от всички спечелени от мен франкове, играта отново ги погълна до последния, и все пак красивите мигове на спечелването светят, чудесните съкровени детински мигове на свършено и утолено осъществяване, непомрачени и приятни, всеки от тях — много пищно украсено коледно дърво, всеки — едно чудо, всеки — един празник, и то празник на душата, утвърждаване, одобрение и извисяване на най-

интимния, на най-дълбокия жизнен инстинкт. Разбира се, същата радост, същото чудно щастие може да се преживее и в по-високи сфери, в по-благородни и изискани форми — светването на едно дълбоко познание за живота, моментът на вътрешна победа и най-често творческият момент, моментът на намирането, на проблесналото хрумване, триумфиращото улавяне на сполучливата обрисовка при труда на човека на изкуството, всичко това е от по-високи регистри, но е сходно с преживяването на печалбата при играта, както картината с огледалното си отражение. Но колко рядко щастливият и облагодетелстваният преживява онези възвишени божествени мигове, колко рядко проблясват у нас, уморените закъснели хора, удовлетворение и утоляващо щастливо чувство, които по сила и блясък могат да се сравнят с блажените преживявания от детството! Това са преживяванията, които играчът иска да догони дори когато привидно мисли за парите. Той се опитва да улови тези райски птици на радостта, станали толкова редки в нашия монотонен вял живот, към тях е отправен лумналият в очите му копнеж.

После щастиято идваше на приливи и отливи. За моменти бях напълно единен с него, сам седях в търкалящата се топка. Спечелих и чувството на приятна възбуда ме прониза до трепет. Тогава върхът беше прехвърлен. В джоба на панталона си имах пълна шепа спечелени монети и продължавах отново и отново да залагам, постепенно чувството за увереност спадаше, изскочиха единица, четворка, които напълно ме изненадаха, бяха ми враждебни и ми се присмиваха. Вече ставах неспокоен и страхлив, залагах на числа без предчувствието за отношение към тях, дълго се колебаех между четно и нечетно, но като по принуда продължавах да залагам, докато отново загубих всички спечелени пари. И не едва след това, а вече едновременно, още докато траеше играта, проникнах в дълбината на сравнението, видях в играта отражение на живота, където се случва точно така, където неведомото, безразсъдното предчувствие ни дава в ръцете най-силното вълшебство, отприщва най-големите сили, където при сковаване, на добрите инстинкти се намесват критика и разум, лавират известно време и оказват съпротива, а накрая става каквото трябва да стане, съвсем без наше участие и през главите ни. Сковаващият се играч, който вече е прехвърлил най-високата точка, но пак не може да престане да залага, когато вече не ръководи никаква

интуиция, никаква дълбока вяра, че ще успее, прилича всецяло на човека, който по най-важните въпроси на живота не вижда изход и вместо да чака и да затвори очи, от много смятане и пресмятане, стараене и пренапрягане на ума положително постъпва неправилно. А едно от най-сигурните правила на играта край зелената маса е следното: когато видиш, че някой от участниците, който е уморен и не му върви, залага ту на един, ту на друг номер много пъти едно след друго и сетне отново не печели, тогава винаги залагай и на цифрата, на която той преди това напразно е залагал и която в лошото си настроение е изоставил — положително ще излезе.

Играта за пари странно се отличава от всички други бюргерски и курортни развлечения. Тук край зелената маса не се четат книги, не се водят вяли разговори, още по-малко се плетат чорапи както по време на концертите и в курортната градина. Тук нито някой се прозява, нито се почесва по врата, дори ревматиците не седат, те стоят, стоят прави дълго и мъчително, геройски на собствените си иначе толкова щадени крака. Тук, в игралната зала, не се правят шеги, нито пък се говори за болести или за Поанкаре, почти никога не се разнася смях и тълпата зяпачи стоят около игралната маса сериозни и говорят шепнешком, приглушено и тържествено звучи гласът на помощника на крупиеото, който извиква номерата, приглушено и нежно звънят по зелената маса трупаните една върху друга монети и дори вече това смирение и значителната дискретност и достойнство в моите очи придават на играта неизмеримо предимство в сравнение с всички други видове развлечения, при които хората са толкова шумни, толкова необуздани и неовладени. Тук, в игралната зала, господства сериозна тържественост и празнично настроение, посетителите влизат тихо и някак смутено като в църква, осмеляват се само да шептят, гледат с благоговение към господина във фрак. И той се държи образцово, не като личност, а като неутрален носител на една длъжност, на един сан.

Тук не мога да изследвам психическите причини за това празнично настроение и хубавата, благотворна тържественост, защото нали отдавна се отказах от всяка художествена измислица и моята *Psychologia Balnearia* не разказва за ничия друга психика освен за собствената ми. Вероятно благоговейното, шептящо, уважително, пълно с достойнство и смиреност настроение в игралната зала идва просто от това, че тук не става дума за музика, за драматургия или за

други детинщини, а за най-сериозното, най-обичаното и най-святото, което хората познават — за парите. Но както се каза, не искам да проучвам това, то лежи отвъд моите проблеми. Само установявам, че противно на всяко друго народно забавление тук, в игралната зала, преобладава настроение, в което не липсва страхопочитание. И докато например в киното публиката може да изрази удоволствие и неудоволствие чрез думи или чрез нечленоразделни звуци и не се притеснява от това, тук дори актьорът, играчът и в момент на най-буйни, най-добре обосновани и позволени емоции, именно при печалба и загуба на пари, се чувства дълбоко задължен да проявява самообладание и достойнство. В залата виждам как същите личности, които при всекидневна игра на карти, ако загубят двадесет гроша, в изблик на лошо настроение сипят проклетия и ругателства, а тук загубват сто пъти повече, не бих казал „без да им трепне окото“, защото очите доста потрепват, но звук не се издава и никой не утежнява околните с каквито и да било недостойни изрази на своите чувства.

Тъй като мъдрите правителства се грижат за всичко, което спомага за повишаване възпитанието на народа, насърчават и подкрепят всички институции, които служат за това, осмелявам се тук, макар в тази област да съм абсолютен лаик, да обърна внимание на специалистите върху обстоятелството, че от различните игри, забавления и удоволствия нито едно-единствено не приучва участниците толкова много на себеобладание, спокойствие и приличие, както хазартът в публична игрална зала.

Колкото и приятна, дори благотворна следователно да ми изглежда играта, все пак намирам повод да обмисля и сенчестите й страни, нещо повече, експериментално да ги преживея. Възраженията, които се поднасят толкова често и с такава страст и морализаторски патос от националните икономисти, от моя гледна точка до едно ми се виждат без значение. Че играчът е застрашен твърде лесно да спечели пари и затова да се научи да презира светостта на труда, че, от друга страна, над него виси опасността да загуби цялото си състояние и че, от трета, след продължително наблюдаване на търкалянето на игралните топки и талерите дори основното за буржоазно-икономическия морал — безусловното уважение към парите — може да се загуби; във всеки случай е правилно, но не мога да приема

напълно сериозно целия сбор от опасности. На мен, психолога, ми се струва, че за твърде много тежко душевноболни хора бързата загуба на състоянието и разтърсването на вярата им в светостта на парите изобщо не означава нещастие, а най-сигурно, дори единствено възможното спасение, и също така ми се струва, че сред днешния наш живот в противоречие с всеобщия култ към труда и парите усетът за играта на мига, откритостта за случая, доверието в капризите на съдбата е изобщо нещо желателно, от липсата на което всички ние много страдаме.

Не, онова, което по мое мнение е грешка в играта за пари и въпреки нейните чудесни страни в края на краищата я превръща в порок, е нещо чисто психическо. Според моя личен, крайно приятен опит ощастливяващо е вълнението всеки ден за двадесет минути да се подлагаш на напрежението на играта на рулетка и на толкова недействителната атмосфера в игралната зала. За една скучаеща, опустошена, уморена душа това е истински балсам, един от най-добрите, които някога съм опитвал. Грешката е само (и тази грешка свързва играта със също толкова приятния алкохол), грешката е, че при игра цялата приятна възбуда идва отвън и е чисто механична и материална, така че голямата опасност е в доверието към тази постоянно действаща механика, която предизвиква напрежение, да занемарим личното, душевната активност и накрая да ги загубим. Ако вместо чрез размишляване и бленуване, чрез фантазиране или медитиране душата бива възвисена просто, механично, с помощта на рулетката, то е почти същото, както когато тонизираме тялото си чрез бани и масажи и се отказваме от собствени постижения, от спорт и тренировка. И механизмът, предизвикващ чрез кинематографа възбуда, която замества собственото художествено постижение — наблюдаването, откриването, избирането и запазването на красивото и интересното посредством чисто материалното насищане на очите, се основава върху същата заблуда.

Не, точно както освен масажа ни е потребна и гимнастика, така и душата се нуждае вместо или заедно с играта и от всички други приятни вълнения, от собствен успех. Затова сто пъти по-добро от играта е активното упражнение на душата, строго, енергично упражнение на мисълта и паметта, умение със затворени очи да се репродуцират съзерцаваните неща, вечерно пресъздаване на всичко,

протекло през деня, свободно асоцииране и фантазиране. Добавям това за приятелите на народното добруване и може би като корекция на гореизложеното мое любителско подсещане, защото в тази област на чисто душевния опит и възпитание не съм лаик, нещо повече, аз съм стар, дори вече твърде препатил специалист.

Ето че отново се залутах далеч от темата, изобщо такава е, изглежда, съдбата на тези мои записки, че аз, неспособен да разработя до решаването му някой отделен проблем, нижа едно след друго повече асоциативно и случайно възникнали хрумвания. Но може би, така предполагам, това също принадлежи към психологията на курортиста.

Изоставих темата, моята тема, която не освежава, в полза на една малка възхвала на хазартната игра, възхвала, която съм склонен да развия надълго, защото завръщането към темата ми е трудно. Но трябва. И така, да се върнем назад при курортиста Хесе, да понаблюдаваме още веднъж този станал вече ленив възрастен господин, с държане на невесел и уморен човек, който и понакуцва. Не ни харесва този човек, не можем да го обичаме, не бихме искали с искрено сърце да желаем дълго или дори безкрайно да се развива неговият нито образцов, нито интересен живот. Не бихме имали нищо против, ако господинът някога слезе от сцената, на която доста отдавна вече не е приятна фигура. Ако например някоя сутрин в банята, докато се отпуска поради умора, той попадне под водата и остане долу, то не бихме видели в това повод за съжаление.

Ако все пак проявяваме толкова малък интерес към споменатия курортист, то се дължи единствено на сегашната му функция, на неговото агрегатно състояние в момента. Не бива обаче да изпускаме от очи никога неугасващата възможност състоянието му да се промени и неговата същност да бъде приведена под нов знаменател. Това чудо, вече често преживявано, остава всекичасно възможно. Когато с поклащане на глава наблюдаваме курортиста Хесе и го намираме узрял за залеза, то не бива да се забравя, че приемаме залеза не в смисъл на унищожение, а само в смисъла на преобразяване, защото основа и почва за всички наши мнения, следователно и за нашата психология, е вярата в бога, в единството, а единството винаги, и в най-отчайващия случай, може да бъде възстановено по пътя на милостта, както и на познанието. Няма болен, който не може с една-единствена крачка, пък

било и крачката през смъртта, отново да бъде здрав и да навлезе в живота. Няма грешник, който с една-единствена крачка, било може би и чрез екзекуцията, да не стане отново невинен и божествен. Няма и никакви обидени, излезли от релсите и привидно обезценени хора, които един знак на милост мигом да не възроди и превърне във весели деца, каквито са били. Нека при писането, както и при четенето на настоящите записки никога не бъдат забравени тази моя вяра, това мое познание. И авторът на тези страници в действителност не знае откъде би взел смелостта, оправданието, голямата дързост за своята критика и капризи, за своя песимизъм и психология, ако в душата му постоянно не му противостоеше знанието за единството като нерушимо равновесие. И обратното: колкото по-нататък, от една страна, си позволявам да се разкривам и колкото по-безпощадно критикувам, колкото по-гъвкаво се поддавам на капризите, толкова по-светло сияе отвъд, на противоположната страна, светлината на примирението. Ако не беше това безкрайно, непрестанно прииждащо изравняване, откъде щях да взема куража да изрека една-единствена дума, да произнеса присъда, да изпитвам любов или омраза и да ги изразявам и да живея един-единствен час?

[1] Курортна психология (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Четири, пет, три. (фр.). — Б.пр. ↑

ПОДОБРЕНИЕ

Моето лечение ще приключи скоро. И слава богу, върви към подобрене, върви на добре. Цяла седмица бях съвсем безнадежден и омаломощен, просто още болен, просто още уморен, просто още скучаещ и досаден на самия себе си. Малко оставаше, и щях да поръчам да ми сложат гумен наконечник на бастуна. Малко Оставаше, и щях да почна да чета списъка с имената на пристигналите курортисти. Малко оставаше, и вече нямаше да слушам забавна музика едва четвърт или половин час, а щях да стоя на целите едно или двучасови концерти и вечер вместо една щях да изпивам по две бири. Малко оставаше и да проиграя в курортното казино всичките си налични пари. Също малко оставаше да бъда пленен от моите сътрапезници в хотела, мили приятни хора, към които изпитвах уважение и от които много можех да науча, ако не повтарях старата грешка и не се мъчех да го постигна по пътя на разговора. А беседите с хора, с които не си дълбоко свързан, почти винаги са толкова пусти и толкова те разочароват. Към това се добавя и обстоятелството, че непознатите, когато ме заговарят, за съжаление виждат в мен винаги само специалиста и смятат, че винаги трябва да засягат литературата и изкуството, и, естествено, тогава се дрънкат глупости и най-привлекателните хора опознаваш откъм страна, по която от дванадесет единадесетте не се различават помежду си.

Прибавят се още и болките, и лошото време, при което всекидневно отново се простудявах (сега разбрах, и вечните простуди на холандеца), и страшната умора от лечението, имаше цяла редица дни, които не мога да похваля. Но както се случва, един ден и тази редица свърши. Настъпи утро, в което всичко ми беше така болезнено, че останах да лежа и дори вече не можех да направя всекидневната баня. Стачувах, просто не се вдигнах от леглото, само един ден, на втория, ми стана по-добре. Този ден, в който започна обрат, за мен е забележителен, защото обратът и преобразяването дойдоха съвсем неочаквано и изненадващо. Човек може да се справи с всичко, и с най-

противното положение, стига сериозно да желае това; така и аз, дори в най-опустошителните и отчайващи дни на лечението ми, посред най-тежкото униние никога не се съмнявах, че отново ще мога да изгзя от тази тиня. Измъкването, бавното и мъчително побеждаване на външния свят, бавното търсене и намиране на най-логичното отношение — беше, както знаех, един постоянно проходим път, беше добре проходимият, много препоръчителният път на разума. От нявгашните си изживявания обаче знаех и друг път, който не трябваше да се търси, а само да се намира — пътя на щастието, на милостта, на чудото. Но не смеех и да се надявам, че тъкмо сега чудото е близо до мен, че от срамното състояние на този нещастен ден ще изляза на пътя на разума, на съзнателния тренинг, не мъчително и потънал в прах, а окрилен, и щях да бъда спасен по осеяната с цветя алея на милостта.

В деня, в който отново се свързах от зашеметяването и реших да продължа лечението и живота, наистина бях поуспокоен, но в никакъв, случай не и в добро настроение. Краката ме боляха, усещах болки в гърба, тилът ми беше скован, трудно ми беше да стана, трудно ми бе да стигна до асансьора и банята, труден беше и обратният път. Когато най-после наближи обяд, зле настроен и без апетит се провлачих до трапезарията, изведнъж се улових, че се наблюдавам, изведнъж вече не бях просто курортистът с вдървените крака, с безрадостното лице, който слиза по стълбището на хотела, а едновременно и наблюдател на самия себе си. Това бе настъпило внезапно на някое от многобройните стъпала, внезапно се бях разделил на две, гледах себе си, гледах един лишен от апетит курортист да се влачи по стълбите, гледах как опира ръка на парапета, нуждаейки се от помощ, виждах го как минава покрай поздравяващия го главен келнер в трапезарията. И преди често бях преживявал това състояние и незабавно му се зарадвах като на щастлив знак, че сред тази неплодотворна и отегчителна епоха то се бе появило ненадейно.

Във високата светла трапезария седнах край моята усамотена кръгла масичка, същевременно се наблюдавах как сядам, как намествам стола под себе си и при това леко прехапвам устни, защото изпитвам белка, и как после механично посягам към вазата с цветя и я слагам малко по-наблизо, как бавно и нерешително измъквам салфетката от пръстена. Тук и там други гости сядаха на своите масички, както джуджетата в „Снежанка“, издърпваха салфетките от

пръстените. Курортистът Хесе обаче беше главният обект на моето наблюдаващо „аз“. Курортистът Хесе, с овладяното лице, на което лежеше дълбока скука, си наля малко вода в чашата, отчупи парченце хляб, но всичко само за да минава времето, защото нямаше намерение нито да пие вода, нито да яде хляб, като на игра изсърба супата си и гледаше с притъпен поглед към другите маси в голямата зала, вдигаше очи към стените, изрисувани с пейзажи, и към главния келнер, как бързо минава през залата, към хубавите сервитьорки в черни роклички и с бели престилки. Неколцина от останалите курортисти седяха групово или по двойки на малко по-големи маси, повечето обаче също както горепосоченият седяха сами с овладени, но дълбоко скупаещи лица пред самотните си чинии, наливаха си бавно по малко вода или вино в чашите, едва докосваха и хляба, гледаха с притъпен поглед към масите на другите, вдигаха очи към стените, изрисувани с пейзажи, и към бързащия главен келнер и хубавите сервитьорки в черни роклички и с бели престилки. По стените приветливо чакаха глупаво и малко смутени хубавите пейзажи, а от тавана на залата приветливо и без смут гледаха надолу — хрумване на някой отдавна забравен декоратор — четири нарисувани слонски глави, които в предишните дни често ми създаваха радост; защото съм приятел и почитател на индийските божества и във всяка, от тези глави виждам изтънчения умен слоноглав бог Ганеша^[1], когото много почитам. И често, докато от моята масичка гледах нагоре към слоновете, си припомнях, че някога в детството ми бяха разказали: предимството на християнството се състояло главно в това, че не познавало божества и изображения на идоли, но колкото по-възрастен и по-умен ставах, тъкмо тук виждах голям недостатък на тази религия — че тя освен чудната католическа Мария не признава никакви други божества и божествени изображения. Какво ли не бих дал, ако например апостолите, вместо да са някак скучни и вдъхващи доста страх проповедници, да бяха божества, с всякакви чудесни сили и естествени белези, и виждам само слаб, но все пак добре дошъл заместител на това в свързването на евангелистите с някои животни.

Оня, който сега наблюдаваше мен, гостите, всичко, бе Хесе, обзет от скука, и от скука се хранеше, следеше другите гости на хотела, обзети от скука, от скука се хранеха и те, но той не бе курортистът и болният от ишиас Хесе, а старият, малко недружелюбен еремит и особняк, старият странник и поет, приятелят на пеперудите и

гущерчетата, на старите книги и религии, оня Хесе, който решително и силно се бе противопоставил на света, за когото означаваше голямо страдание да поиска от съответните учреждения легитимация за жителство или само да попълни формуляр за преброяване на населението. Този стар Хесе, това в последно време някак отчуждено и загубено „аз“, сега отново бе тук и ме гледаше. Той виждаше как Хесе без апетит, без удоволствие върти вилицата и раздробява хубавата риба и без да е гладен, тъпче залък след залък в своята намусена уста, виждаше как, без всяка необходимост, без мисъл, мести тук и там солницата или шишето с вода и ту простира краката си под стола, ту ги прибира, как и другите посетители правят същото, как тези скучаещи хора биват обслужвани и хранени с необикновена загриженост от главния келнер и хубавите млади момичета, макар никой да не усеща глад, и как отвън, зад високите тържествени сводести прозорци на залата, в един друг свят облаците се носят по небето. Тайният наблюдател забелязваше всичко това и изведнъж представлението му се стори необикновено странно, забавно и смешно, а също и злокобно, тези плахи хора, замръзнали като восъчни фигури в кабинет, не живеяха истински, и този обхванат от скука Хесе, който се храни без апетит, беше като всички други, които скучаеха. Непоносимо жалка, непоносимо идиотска беше тази пиеса, пълна с безсмислена тържественост, цялата струпана купчина от яденета, порцелан и стъкло, сребро, вино, хляб, прислуга — всичко за няколко отдавна сити посетители, чиято скука и мрачно настроение нито яденето, нито пиенето, а още по-малко изгледът към носещите се облаци беше в състояние да разсее.

Курортистът Хесе тъкмо вдигна своята чаша с вино, само от скука, приближи я до устата си, без истински да пие, добави още едно към всички безпомощни и автоматични привидни действия, свързани с обяда, тогава се извърши обединяването на двете „аз“, на онова, което се храни, и което наблюдава, и внезапно бързо аз трябваше да оставя чашата, защото отвътре ме разтърси внезапен огромен изблик на смях, съвсем детинска развеселеност, внезапно прозрение за безкрайната комичност на цялото положение. За миг картината на тази зала, пълна с болни, навъсени, разглезени и мудни хора (когато схванах, че и в душите на другите стават подобни неща, каквито и в моята), ми се стори отражение на целия наш цивилизован живот, живот без силни

подтици, принуден да се движи по установени релси, с неудоволствие, без отношение към бог и облаците в небето. За миг си представих и хилядите трапезарии, в които нещата изглеждат точно така, мислех и за стотиците хиляди кафе-сладкарници с изцапаните мраморни масички и сладникавата претрупана, дъхаща похот музика, за хотелите и канцелариите, за цялата архитектура, за музиката, привичките, сред които живее нашето човечество, и всичко ми се виждаше по значение и стойност сходно със скучната игра на моята ръка, която се забавлява с прибора за риба, с неутолимото празно блуждаене на моя суров поглед из залата. Всичко заедно обаче, трапезарията и светът, курортистите и човечеството, в течение на един миг в никакъв случай не ми се струваше ужасно и трагично, а единствено страшно жалко. Необходимо бе само човек да се разсмее, да разчупи механизма и през нашата пуста зала да преминат бог и птиците, и облаците и ние вече да не бъдем мрачните гости на една курортна трапеза, а доволни гости на бога край пъстрата трапеза на света.

Много бързо, както казах, в тази секунда отместих настрана чашата с вода, вътрешно разтърсен от прилива на неудържим смях. За мен представляваше голяма мъка да овладее този смях, да не му позволя да избухне. Ах, като деца често сме преживявали нещо подобно, когато на някоя трапеза, в някое училище или църква седиш и чак до носа и очите си зареден със силно, добре обосновано желание да се разсмееш, но не бива да се смееш, трябва някак да потиснеш смеха, заради учителя, заради родителите, заради реда и закона. Неохотно вярвахме и се подчинявахме на тези учители, на тези родители и бивахме много изненадани, такива сме и до днес, че зад техните разпоредби, религиозни и нравствени поуки седи като авторитет оня Исус, който тъкмо за децата е казал, че те са блажени. Дали действително е имал предвид само образцовите деца?

Но и този път ми се удаде да се овладее. Останах тих и изпитвах само напор в гърлото и гъдел в носа, с копнеж търсех някакъв малък вентил и изход; нещо позволено и приемливо за изблик, иначе щях да се задуша. Дали пък подобава, когато келнерът мине край мен например, да го ощипя по крака, или с малко вода от чашата си да напръскам келнерката? Не, не вървеше, всичко това беше забранено, то бе старата история, както преди тридесет години.

Докато мислех така и смехът ми беше съвсем високо в гърлото, гледах втренчено отсреща към съседната маса в лицето на една непозната жена, дама с посивели коси, която, видимо болна, бе облегнала на стената до себе си бастун и играеше с пръстена на салфетката си, защото тъкмо сега бе настъпила пауза в сервирането и всички ние прилагаме обичайните средства за запълване на времето. Един увлечено четеше някакъв стар вестник; ясно се виждаше, че отдавна го знае наизуст, все пак от скука поглъщаше отново и отново вестта за това, че господин президентът не е добре, и съобщението за дейността на някаква изследователска комисия в Канада. Една стара госпожица смеси две прахчета в чашата си, за да може след яденето да ги вземе. Видът ѝ беше малко като на ония възрастни дами от приказките, които вдъхват страх и смесват магьоснически средства във вреда на другите, на по-хубавите хора. Някакъв господин, изглеждаше елегантен и уморен, сякаш бе от роман на Тургенев или Томас Ман, с изтънченост и меланхолия гледаше към един от нарисуваните на стената пейзажи. Най-много ми харесваше нашата великанка, тя седеше в безукорна поза и добро настроение както почти винаги пред празната си чиния и нямаше вид нито на зла, нито на скучаеща. Напротив, строгият морален господин с бръчките и силната шия седеше тежко на стола си, като че ли представляваше цял съд заедно със съдебните заседатели, и на лицето му имаше такъв израз, сякаш току-що бе осъдил собствения си син на смърт, а всъщност просто беше изял само пълна чиния аспержи. Господин Кезелринг, розовият паж, и днес още си беше прелестен и розов, но малко поостарял и попритъпен, личеше, че днешният ден не бе хубав за него, трапчинката на детинската буза на пажа днес изглеждаше също така невероятна и досадна, както пакетчето пикантни картинки във вътрешния му джоб. Колко странно и смешно бе всичко това! Защо всички ние седяхме тук, чакахме и се хилехме? Защо ядохме и чакахме другите ястия, след като всички отдавна вече не бяхме гладни? Защо Кезелринг сресваше косите си на поет с мъничка джобна четка, защо носеше ония глупави картинки в джоба си, защо този джоб беше подплатен с коприна? Всичко това беше толкова необосновано и невероятно! Всичко така неудържимо предизвикваше смях.

И тъй, неотклонно се взирах в лицето на старата дама. Тогава тя изведнъж остави пръстена на салфетката, погледна ме и докато ние за

момент се втрещвахме един в друг, смехът се качи в лицето ми, не можех нищо друго — най-приветливо се ухилих на жената с целия насъбрал се у мене смях, той разкриви устните и стигна до очите ми. Не знаех какво мислеше тя за мен сега, но реагира чудесно. Отначало бързо сведе очи и отново пъргаво взе в ръка своята играчка, ала лицето ѝ бе станало неспокойно и докато аз гледах с голямо любопитство, то все повече и повече се изменяше и придоби най-странна гримаса. Жената се разсмя! Тя се бореше с напора на смеха, като преглъщаше и правеше гримаси. Бях я заразил със смеха! И така, ние двамата съжители в един хотел, познати като улегнали възрастни хора, седяхме на местата си сякаш малки ученици,зирахме се пред себе си, хвърляхме погледи странишком един към друг, а лицата ни тръпнеха, за да овладеят смеха. Още двама-трима от залата забелязаха това и почнаха с удоволствие и някак иронично да се усмихват, като че ли се бе счупило някакво стъкло на прозореца и синьо-бялото небе бе почнало да се стича навътре, за минути премина весело заразително настроение, едно подсилване из цялата зала, сякаш всеки тъкмо сега бе забелязал как неизразимо глупаво и жалко седяхме в нашето курортистко достойнство и монотонната тъга.

От този момент нататък пак се почувствах добре, вече не бях просто курортист, специализирал се да бъде болен и лекуван, а болестта и лечението отново станаха странични неща. Разбира се, още изпитвах болки, не можех да го отрека. Но, за бога, така и трябваше да боли; предоставих болестта сама на себе си, не ми бе работа по цял ден да я ухаждам.

След обяда един от обитателите на хотела ме заговори, човек, който просто ми беше несимпатичен, господин с много мнения, и преди често той ми бе предлагал вестници и ме бе принуждавал да беседваме, съвсем наскоро при един дълъг, крайно скучен разговор безрезервно и примирено се бях съгласил с всичките му доказани принципи и мнения относно учебното дело и възпитанието. И така, този тип сега излезе от обичайната си засада в коридора и се изправи пред мен.

— Добър ден — каза той, — днес изглеждате много доволен.

— Разбира се, много съм доволен. По време на обяда видях няколко облака да минават по небето и тъй като преди мислех, че тези облаци са просто от хартия и спадат към декорацията на залата, много

се зарадвах на откритието, че са истински, действителни облаци и въздух. Пред очите ми те се разнесоха, не бяха номерирани и на никой не висеше етикет за продажната му цена. Можете да си представите колко се радвам на това! Действителността още съществува, и то посред Баден! Чудесно!

Колко некрасиво бе лицето, с което господинът посрещна моите думи!

— Така, така — каза той проточено, та чак цяла минута му бе необходима. — Значи вие смятате, че вече няма действителност? А ако смея да попитам, какво разбирате под действителност?

— Ох — отвърнах аз, — това е философски и сложен въпрос. Но на практика мога съвсем лесно да отговоря. Нашата действителност, драги господине, за мен доста точно се покрива с това, което обикновено наричаме природа. Във всеки случай под действителност не разбирам всичко, което тук, в Баден, ни обгражда постоянно; не курортните истории и историите на болестите, не ревматичните романи и подагричните драми, не алеята за разходки и концертите, менюто и програмите, не надзорника в банята и курортистите.

— Какво, и курортистите ли не са за вас действителност? Излиза, че например аз, човекът, който говори с вас, не съм действителен?

— Съжалявам, разбира се, не бих искал да ви засегна, но всъщност за мен вие не сте действителност. Вие, така както ми се представяте, сте без ония убедителни черти, които превръщат за нас възприетото в преживяно, случилото се в действителност. Вие съществувате, драги господине, не мога да оспоря това. Вие съществувате, но на равнище, на което в моите очи липсва времевата и пространствената действителност. Вие съществувате, бих казал, върху равнището на хартията, на парите и на кредита, на морала, на закона, на духа, на почтителността. Вие сте съжител и съвременник на добродетелта, на категоричния императив и разума, а може би дори сте вещта в себе си или сте сроден с капитализма. Но вие не сте действителност, която ме убеждава непосредствено, както е при всеки камък или дърво, при всяка костенурка, всяка птица. Аз мога, драги господине, да се отнасям към вас с неизмеримо одобрение, с почит, мога и да се съмнявам във вас или да се съгласявам, но ми е невъзможно да ви преживея напълно, невъзможно ми е да ви обичам.

Вие споделяте тази съдба с вашите роднини и скъпи близки, с добродетелта и разума, с категоричния императив и с всички идеали на човечеството. Вие сте забележителен. Гордеем се с вас. Но действителен не сте.

Господинът широко отвори очи.

— Но ако случайно усетите ръката ми на лицето си, тогава ще се убедите ли в моята реалност?

— Ако проведете този експеримент, той първо ще навреди на вас, защото съм по-силен, отколкото сте вие, и в момента се чувствам свободен от всякакви морални задръжки; но чрез това толкова приятелски предложено доказателство няма да постигнете целта си. Наистина бих реагирал на вашия експеримент с целия така чудесно устроен апарат за самозащита, но вашето нападение няма да ме убеди, че у вас съществува личност и душа. Ако аз запълня с ръка или крак пространството между два електрични полюса, така ще прекъсна разтоварването, без да смятам електрическия ток за личност, за същество от моя вид.

— Вие по природа сте творец, е, да, това ви разрешава някои неща. Изглежда, мразите духа, понятийното мислене и враждувате с тях. От мен да мине, правете го. Но как се съгласува това с вас, поета, с толкова много от собствените ви изказвания? Познавам статии, ваши книги, в които проповядвате тъкмо обратното, признавате разума и духа вместо неразумната и случайна природа, където се застъпвате за идеите и признавате като върховен принцип духовното. Как се свързват тези неща?

— Така, наистина ли? Да, възможно е. Имам нещастieto, видите ли, често да си противореча сам. Действителността винаги прави същото, само духът не го прави, и добродетелта не, и вие не, или поне много рядко, уважаеми господине. Например след напрегнат поход през лятото мога да бъда всецяло овладян от желанието да получа чаша пълна с вода и да смятам водата за най-удивителното нещо на света. Четвърт час по-късно, когато не съм жаден, за мен нищо на земята не е по-безинтересно от водата и пиенето. По същия начин постъпвам и с яденето, със спането и размишлението. Отношението ми към така наречения дух например е точно същото, както към яденето или пиенето. Понякога на света няма нищо, което да ме привлича толкова неудържимо и да ми изглежда така безусловно необходимо,

както духът, както възможността за абстракция, логиката, идеята. После отново, когато съм наситен от тях, изпитвам потребност и жадувам за противното, всеки дух ме отвращава като развалена храна. Зная от опит, това поведение е самоволно и безхарактерно, дори минава за непозволено, но никога не бих могъл да разбера защо. Защото също както аз постоянно следва да редувам ядене и пост, сън и будуване, трябва и постоянно да се люшкам насам и натам между природно и духовно, между опит и платонизъм, ред и революция, католицизъм и реформаторски дух. Наистина ми изглежда много добродетелно, признак на силен характер и непреклонност, ако през целия си живот някой е в състояние непрестанно да почита духа и да презира природата, винаги да бъде революционер и никога консерватор или обратното, но също така ми се струва фатално, противно и умопомрачително, ако човек винаги иска да яде или само да спи. И въпреки това всички общности — политически, духовни, религиозни и научни — се крепят на предпоставката, че едно такова лудешко държане било възможно, било естествено! И вие, господине, не смятате за правилно, че в един час аз съм буйно влюбен в духа и вярвам, че той може да постигне и невъзможното, а в друг час мразя духа и го оплювам и вместо неговата невинност търся богатството на природата! Защо ли? Как така намирате естественото безхарактерно, здравото и самопонятното — непозволено? Ако бихте могли да ми обясните това, тогава на драго сърце устно и писмено ще се призная за бит по всички тези точки. Тогава ще ви призная толкова реалност, колкото изобщо е възможна, ще ви даря цялата действителност. Но виждате ли, не сте в състояние да ми обясните тъкмо това! Вие стоите тук, а под жилетката ви се крият погълнатите ястия, не сърце. И във вашия измамно сполучливо оформен череп има дух, а няма природа. Никога не съм виждал нещо толкова жалко недействително като вас. Вие сте ревматик, курортист! Хартията прозира през всички илици на дрехите ви, духът се изплъзва, изтича от шевове, у вас няма нищо друго освен вестници, данъчни квитанции, Кант и Маркс, Платон и лихвената таблица. Ако духна, ще изчезнете! Стига да помисля за моята любима или дори само за една малка жълта иглика, това е достатъчно да ви изтласкам напълно от действителността! Вие не сте предмет, не сте човек, вие сте една идея, празна абстракция.

И всъщност, когато аз, малко разгорещен, но в по-добро настроение, протегнах ръката си със свит юмрук, за да докажа на фигурата нейната нереалност, ето че вестникът ми мина през господина и той изчезна. Едва сега, като се спрях, забелязах, че съм излязъл от сградата без шапка и съм стигнал до самотния бряг на реката; стоях сам под красивите дървета, водата течеше и ромолеше и отново бях страстно устремен към противоположния полюс на духа, бях искрено и до опиянение влюбен в глупавия беззаконен свят на случая, в играта на слънчевите и сенчестите петна по светлорозовия пясък на алеята, в различните мелодии на течащата вода. Познавах тези мелодии! Спомнях си една река, на чийто бряг седях някога в Индия, преди хиляда години, като другар на стар лодкар, името му вече не ми идва на ума, опиянен от идеята за единството, не по-малко опиянен от играта на многоликостта и на случая. Мислех за моята любима, за оная част от нейното ухо, която се провиждаше през косите, и от сърце бях готов да се отрека от всички олтари, които някога бях издигал на разума и на идеята, да ги срутя и да съградя нов олтар в чест на онова едва провиждащо се тайнствено ухо. Прелестното ухо можеше да бъде символ и свят знак на това, че светът е единство и все пак е пълен с разнообразие, че красотата е възможна само в тленното, че милостта може да бъде преживяна само от грешниците — символ на тези и на сто други дълбоки и вечни истини, както една Изида, един Вишну или един лотосов цвят.

И как в ниското, в каменното си корито реката шумеше, как обедната светлина трептеше надолу и нагоре по петнистите стволоче на платаните! Колко хубаво бе да се живее! Забравено и разсеяно беше дивото желание за смях, изпитано в трапезарията, очите ми се наляха със сълзи, в ромона на своята река долавях дълбоко предупреждение, сърцето ми беше изпълнено от мир и благодарност. Едва сега, след като дълго се разхождах насам и натам под дърветата, ми се разкри, съзрях бездната от раздражение, обърканост, страдание и глупост, сред която бях живял в последно време. Господи, колко жалко бе моето състояние, колко малко бе потребно, за да се превърна в отвратителен, страхлив човек! Леко заболяване, малко болки, неколкоседмично курортно лечение, период на безсъние — и вече затъвах до шия в лошо настроение и отчаяние. Аз, който бях слушал гласовете на индийските божества! Колко е хубаво, че тази зла, черна магия най-после бе

обезсилена, че отново ме обгръщаха въздух, слънчева светлина и действителност, че отново до мен долитаха божествени гласове, отново усещах в сърцето си благоговение и любов!

В паметта си внимателно проследих тези позорни дни, мрачен, учуден и тъжен, а също и с присмех за всички глупости, които ме бяха оплели. Не сега изобщо нямах нужда да посещавам курортното казино, нито толкова достойната игрална зала, вече бях разбрал как трябва да прекарвам времето си. Магията се бе разсеяла.

И когато днес, няколко дни преди завършване на лечението ми, премислям отново как можа да се случи така, когато търся причините за моя залез и за всички тия засрамващи преживявания, тогава ми стига само да прочета която и да е страница от тези бележки, за да видя ясно първоизточника. Не бяха виновни моето фантазиране и бленуване, нито липсата на моралност и буржоазност, а тъкмо обратното. Бях направо прекалено морален, прекалено разумен, прекалено бюргерски. И този път направих старата вечна грешка, бях я извършвал стотици пъти и все горчиво се бях разкайвал. Поисках да се приготвя към една норма, да изпълня изисквания, които никой не ми поставяше, жадувах да бъда или да играя ролята на такъв, какъвто съвсем не бях. Отново ми се случи така, че сам изнасих себе си и целия живот.

Пожелах да бъда нещо, което не бях. Как така? Направих от моя ишиас нещо особено, играех ролята на болен от ишиас, на курортист, на приспособяващ се към бюргерското окръжение обитател на хотел, вместо просто да остана това, което бях. Приех за твърде важни Баден, лечението, средата, ставните ми болки, втъпих си да изтърпя това лечение като покаяние и да оздравея. По пътя на изкуплението, наказанието, на лицемерната набожност, чрез бани и миене, лекар и браминско вълшебство мислех да постигна това, което се постига само по пътя на милостта.

Винаги ми е вървяло така. И тази фамозна курортна психология, която си измътих тук, в топлата вода, е такава една щуротия, опит мислено да изнасих живота и би трябвало да не сполучи и да си отмъсти. Нито аз, както за известно време си въобразявах, бях представител на особена философия на болните от ишиас, нито изобщо има такава. Не съществува и мъдрост на петдесетгодишните, за каквато фантазирах в предисловието. Разбира се, възможно е днес

моето мислене да е малко по-различно от това преди двадесет години, но моето светоусещане и съществуване, желание и надежда не е по-различно, не е станало нито по-умно, нито по-глупаво. Сега, както и тогава, мога да бъда ту дете, ту старец, ту двегодишен, ту хилядагодишен. И опитите ми да се приспособя, да се приготвя към нормирания свят, да играя ролята на петдесетгодишен, болен от ишиас, останаха без резултат, също както и моят опит чрез средствата на собствената ми психология да се примиря с ишиаса и с Баден.

Има два пътя за избавление — пътя на праведността, за праведните, и пътя на милостта — за грешните. А аз, грешникът, отново сторих греха да опитам с праведност. Праведността никога няма да ми се удаде. И тя, сладко мляко за праведните, за нас грешните е отрова, прави ни зли. Моя участ е отново и отново да предприемам тези погрешни стъпки, както в областта на духовното е моя съдба аз, поетът, непрестанно да подновявам опитите си да овладее света вместо чрез изкуството чрез мисълта. Винаги отново се устремавам към тези далечни и мъчителни самотни ходове, постоянно опитвам с разума и те винаги завършват с едно състояние на болка и обърканост. Но тази смърт винаги бива последвана от ново раждане, винаги отново ме докосва милостта, а мъката и объркванията престават да са лоши, и грешните ходове са били добри, и паденията — приятни, защото са ме изтласкали назад към сърцето на майката, дали са ми възможност пак да преживея милостта.

И така, имам желание да прекъсна морализирането върху собствената си личност, не искам да се укорявам за опитите чрез разума и психологията, за опитите за лечение, за паденията и разочарованията, не искам да се разкайвам, не искам и повече да се оплаквам. Нали всичко завърши добре! Нали отново чувам божия глас, естествено, всичко е добре.

Когато днес се огледам в моята стая номер шестдесет и пет, с мен се случва нещо комично, а именно — при мисълта, че скоро ще се сбогувам с тази стая, изпитвам носталгия, сбогуването предварително ми причинява лека болка. Колко често тук на малката маса изпълвах моите страници, понякога обзет от радост и с чувството, че създавам нещо ценно, понякога с неудоволствие и безверие, но все пак отдаден на работата, на опита да разбере и обясня или поне да стигна до искрено признание! Колко често в този шезлонг четях Жан Паул!

Колко пъти до полунощ или до разсъмване бях в това легло в алкова, вгълбен в себе си, като се самообвинявах, като се самооправдавах, като възприемах мен самия и страданията си за притча, за загадъчна картина, в чието тълкуване и разгадаване някога би трябвало да успея! Колко писма получих и написах тук, писма от непознати и до непознати, на които им се струва близка моята отразена в книгите същност и които във въпроси и признания, в обвинения и изповеди търсят у този, когото смятат за сроден, същото, което сам търсех в собствените си признания и съчинения: яснота, утеха, оправдание и нова радост, нова невинност, нова любов към живота! Колко мисли, колко настроения, колко мечти ме навестиха тук, в това малко пространство! Тук в мрачни морни утрини събирах сили, за да отида до банята, когато в болезнените оковани стави предчувствах смъртта, четях плахите знаци на тленността; тук в някои добри вечери следвах моето въображение или се борех с холандеца. Тук в оня щастлив ден, когато четях на моята любима предисловието към психологията, долавях радостта ѝ заради малкото уважение към Жан Паул, когото тя също много обичаше. И накрая цялото време в Баден, лечението, кризата, това, че загубих и отново възвърнах равновесието си, бе за мен важна епоха.

Колко жалко, че не познах чувството на любов и носталгия към малката хотелска стая още преди три или четири седмици! Но да оставим всичко такова, каквото си е. Достатъчно е, че днес поне приемам, обичам и мога да почувствам близост към стаята и хотела и дори към холандеца и лечението. Сега, когато моите дни в Баден се приближават към края си, виждам, че тук е много хубаво. И вярвам: бих могъл месеци наред да живея в този град. Действително би трябвало да го сторя, за да мога да поправам много от това, с което тук сгреших по отношение на себе си, на разума, на курортните начинания, на моите съседи по стая и маса в трапезарията. Нима в някои съвсем песимистични дни не се съмнявах дори в лекаря, в искреността на неговите уверения, в стойността на надеждите, които ми даваше? Не, много неща биха могли да се поправят. И какво например оправдава негодуванието ми срещу картинната галерия на господин Кезелринг? Да не бях блюстител на добрите нрави? Нима аз самият нямам свои увлечения, които не всеки би могъл да одобри? И защо у оня морален господин с бръчките не виждам просто бюргера,

егоиста, самомнителния съдник над другите? Също така добре бих могъл от него да създам римлянин или монументално стилизиран, трагичен герой, който загива поради собствената си суровост, страда от собствената си справедливост. И така нататък, имах да попълня хиляди пропуски, да изкупя хиляди грехове и безсърдечия, ако не исках още сега да напусна пътя на покаянието и да се откажа от милостта. Но нека греховете останат грехове и нека се радваме, ако ни се удаде известно време да не трупаме нови!

Когато още веднъж се навеждам над бездната от изминалите лоши дни, в дълбината, далечен и малък, виждам отразен призрачния образ на курортиста Хесе: блед и опустошен, с лице на страшно отегчен, да седи пред своите ястия, клетник без чувство за хумор и без фантазия, сив от недоспиване, суров болен човек, който не владее своя ишиас, а е овладян от него. Изтръпнал, се отвърщам, зарадван, че този жалък човек вече е мъртъв и няма да го срещна повече. Нека почива в мир!

Ако съжденията от Новия завет не се възприемат като повели, а като изрази на необикновено дълбоко познание за тайните на нашата душа, тогава най-мъдрото слово, което някога е било изречено, най-краткото наставление за цялото изкуство да се живее и науката за щастие е в думите: „Обичай ближния както себе си“, всъщност тях ги има още в Стария завет. Човек може да обича ближните по-малко от себе си — тогава е егоист, грабител, капиталист, буржоа и наистина може да сполучи с пари и власт, а да няма истински весело сърце, най-фините и най-привлекателните радости на душата да са заключени за него. Или може да обича ближните повече от себе си — тогава е беден клетник, изпълнен от чувство за малоценност, изпълнен от горещото желание да обича всички и все пак изпълнен и от ненавист и враждебност към себе си, да живее в ад, чийто огън си подклажда всекидневно сам. Обратното, равновесието на любовта, умението да обичаш, без тук и там да оставаш длъжен, любовта към себе си, която не е открадната от никого, и любовта към другите, която не накърнява и не изнасилва собственото „аз“, е чудесна! В тези думи се съдържа тайната на всяко щастие, на всяко блаженство! И ако човек иска, може да се обърне и към индийската страна и да им даде значението: „Обичай ближния, това си ти самият“, един християнски превод на *Tat twam asi*^[2]. Ах, всяка мъдрост е толкова проста и толкова стародавна,

вече е изказана толкова точно и неоспоримо! Защо тя ни принадлежи само понякога, само в добри дни, защо не винаги?

[1] Древноиндийски бог на мъдростта. — Б.пр. ↑

[2] Това си ти (санскр.). — Б.пр. ↑

ПОГЛЕД НАЗАД

Тази последна страница вече не пиша в Баден. Вече не съм там, вече съм — с глава, пълна с нови опити и планове — отново в моята степ, отново в моята самота и постница. Курортистът Хесе, слава богу, умря и не ни интересува. Вместо него тук отново има един съвсем друг Хесе, наистина също болен от ишиас, но сега той владее болестта, а не тя него.

В действителност, когато напусках Баден, сбогуването ми беше малко трудно. Бях почнал да изпитвам любов към различни неща и хора, от които трябваше да се откъсна — към моята стая, към собственика на хотела, към дърветата, към брега на реката, към лекаря, който при прощалното ми посещение още веднъж чудесно ме увери в оздравяването, към златките, към приветливите хубави сервитьорки Ръзли и Труди и към другите, към игралната зала, към лицата и фигурите на някои страдащи братя. Бъди щастлива, приветлива, винаги в добро настроение, винаги готова да помагаш, помощничко на лекаря при апарата за диатермия! Бъди щастлива и ти, холандска великанке, също и ти, Кезелринг, мой русокос герой!

Много приятно беше сбогуването ми със собственика на „Хайлигенхоф“. Той изслуша усмихнат моята благодарност, похвалата ми за неговия хотел, после ме попита дали лекарят е доволен от мен и моето лечение и когато му разказах, че лекарят много ме е похвалил и че имам изгледи за пълно излекуване, затова мога спокойно да напусна Баден, тогава усмивката му се превърна в доброжелателна шега, приятелски той сложи ръка на рамото ми и каза:

— Да, заминете си истински доволен! Поздравявам ви. Но видите ли, аз зная нещо, което вие може би не знаете — ще дойдете отново тук!

— Да дойда отново? В Баден? — попитах аз.

Той се усмихна ведро:

— Разбира се. Всички идват отново, излекувани или неизлекувани, няма такъв, който да не се е върнал. Следващия път вие

ще бъдете вече наш постоянен гост.

Не съм забравил тези прощални думи. Вероятно собственикът на хотела има право. Вероятно ще се върна, веднъж, може би много пъти. Но никога няма да бъда такъв, какъвто бях сега. Отново ще правя бани, отново ще се подлагам на електризации, отново ще бъда добре хранен, навярно пак ще имам депресии и лоши настроения и ще пия или ще играя, но всичко ще бъде съвсем различно, както и моето завръщане в пущинака този път е по-различно от всички предишни. В подробности всичко може да е същото, всичко може много да прилича на сегашното, но като цяло ще бъде ново и различно, над него ще стоят други звезди. Защото животът не е сметка и математическа схема, а чудо. Така е било през всичките ми години; всичко идва отново — същите неволи, същите възжелания и радости, същите изкушения, отново и отново удрям главата си в същите ръбове, боря се със същите дракони, тичам подир същите пеперуди, повтарям същите констелации и състояния — и все пак това е вечно нова игра, винаги красива, винаги опасна, винаги вълнуваща. Хиляди пъти съм бивал дързък, хиляди пъти смъртно уморен, хиляди пъти дете, хиляди пъти стар и студен — и нищо не е траяло дълго, всичко постоянно се е връщало и все пак никога не е било същото. Единството, което почитам зад многообразието, не е скучно, не е сиво, измислено, теоретическо единство. То е самият живот, пълен с игра, пълен с болка, пълен със смехове. Представено е в танца на бога Шива, който танцува, докато строши света на парчета, и в много други картини, то не се съпротивява на никое изображение, на никое сравнение. Ти можеш по всяко време да встъпиш в това единство, то ти принадлежи във всеки момент, когато не познаваш никакво време, никакво пространство, никакво знание, никакво незнание, когато излизаш от условността, където в любов и преданост принадлежиш на всички богове, на всички хора, на всички светове, на всички столетия. В тези мигове преживяваш едновременно единството и многообразието, виждаш край теб да преминават Буда и Исус, говориш с Мойсей, усещаш по кожата си цейлонското слънце, виждаш полюсите, сковани в лед. Десет пъти бях там, отвъд, за краткото време след завръщането ми от Баден.

Следователно не съм „оздравял“. По-добре ми е, лекарят е доволен, но излекуван не съм, болестта може да се върне по всяко време. Освен действителното подобрение от Баден донесох със себе си

и това, че престанах да следя така мрачно моя ишиас. Разбирам, че той ми принадлежи, че почитено съм си го спечелил както видимото посивяване на косите ми и че не е особено мъдро просто да го изтриеш, да искаш да го премахнеш с магия. Нека бъдем търпеливи към него, нека го спечелим с примирение!

И ако някога отново отида в Баден, другояче ще влизам в топлата вода, другояче ще възприемам съседите си, ще имам други грижи и игри, друго ще пиша на хартията. Ще съгрешавам по нов начин и ще намирам нови пътища към бога. И винаги ще вярвам, че съм човекът, който действа, разсъждава, живее и знае, че това е Той.

Когато сега обръщам поглед назад към няколкото седмици, прекарани в курорта, у мен, както при всеки обзор, възниква приятната илюзия на превъзходството, на разбирането и вникването, на което в младостта толкова искрено човек се наслаждава при всяко ново стъпало на живота. Виждам страданията на моето „аз“ от недалечното минало, физическите страдания и душевните притеснения и беди, останали зад мен, виждам: фаталното положение е преодоляно и оня Хесе, който до неотдавна така смешно се държеше в Баден, ми се струва, че стои далеч по-ниско от мъдрия Хесе, който в момента обръща поглед назад. Виждам колко пресилено курортистът Хесе е реагирал на жалки дреболии, откривам смешната игра на неговите обвързаности и комплекси и забравям, че тези дреболии ми се струват малки и жалки само затова, защото вече не са актуални.

Но какво е голямо или малко, важно или неважно? Психиатрите обявяват за душевноболен човека, който реагира емоционално и бурно на малки пречки, на малки дразнения, на малки обиди, засегнали самочувствието му, докато същият човек, овладян, може би преживява страдания и разтърсвания, които на мнозинството от хората изглеждат много страшни. А смигат за здрав и нормален човек, когато дълго могат да настъпват по пръстите на краката, без той да забелязва, оня, който без оплакване и ропот понася най-отвратителната музика, най-жалката архитектура, най-замърсения въздух, но удря по масата и призовава дявола, щом при игра на карти загуби и най-малко. В заведенията много често съм виждал хора с добро име, които минават за напълно нормални и почитени, а за една изгубена игра, особено ако искат да прехвърлят на партньора си вината за загубата, толкова фанатично, толкова грубо, толкова свински проклинат и беснеят, че

изпитвам силната необходимост при най-близкия лекар да направя предложение за изолирането на такъв нещастник. Има най-различни мащаби и всичките могат да се признават, но някои от тях, било в областта на науката или на настоящия обществен морал, няма да ми се удаде да смятам за свети.

И същият човек, който може да се смее над самоописанието на курортиста Хесе и да го намира доста комичен (за което има право), би бил много удивен, ако започне да описва и анализира точно и в подробности една-единствена от собствените си линии на размишление, някоя от своите всекидневни реакции спрямо околния свят. И както под микроскоп нещо иначе невидимо или грозно, влакнцѐ нечистотия, може да се превърне в чудно звездно небе, също така под микроскопа на една истинска психология (каквато още не съществува) всяко, и най-малкото вълнение на една душа, била тя иначе също толкова лоша или глупава, или побъркана, би се превърнало в свята, смирена, благоговейна пиеса, защото в нея не ще се вижда нищо освен един пример, параболично отражение на най-святото, което познаваме — на живота.

Би било дръзко, ако поискам да кажа, че всичките ми литературни начинания от няколко години насам не са нищо друго освен опит, един извършван пипнешком опит по посока на онези далечни цели, леко слабо предчувствие за онази истинска психология с вселенските очи, под чийто взор нищо вече не е малко или глупаво, или грозно, или лошо, а всичко е свято и достопочтено. И от някоя гледна точка наистина е такава.

И ако сега, като се сбогувам с тези страници, с последен поглед обзирам цялата моя баденска епоха, то пак остава една неудовлетвореност, остава мъчителност и тъга. Тази тъга не се отнася за моите глупости, за липсата на търпение, за нервността, за прибързаните ми сурови присъди, накратко, за всички мои човешки несъвършенства и грешки, за които знам, че са дълбоко обусловени и необходими. Не, моята тъга, моето усещане за пустота и болка се отнася за тези записки, за опитите да се обрисова по възможност вярно и искрено едно късче от живота. Аз съм мрачен и засрамен, трябва да го призная, не заради греховете и пороците ми, а изключително заради неуспеха на моя езиков експеримент, за твърде незначителния резултат от моите литературни усилия.

И наистина съществува строго определена точка, в която се корени моето разочарование. Може би ще успея да го изясня чрез сравнение:

Ако бях музикант, без трудност бих написал двугласна мелодия, мелодия, която се състои от две линии, от две тонални и нотни редици, които взаимно си отговарят, взаимно се допълват, взаимно се борят, обуславят, но във всеки случай и във всеки момент, във всяка точка от редицата стоят в най-интимно, най-живо взаимно влияние и двустранно отношение. И всеки, който умее да чете ноти, би могъл да разгадае моята двойна мелодия, винаги да види и чуе към всеки тон и противоположния — брата, врага, антипода. Ето, тъкмо това, тази двугласност и вечно появяваща се антитеза на двойната линия, бих искал чрез моя материал да изразя словесно и се трудих с пот на челото, но не се получи. Непрестанно се опитвам отново и ако моите работи придобиват интензивност и тежест, то е единствено от старанието за нещо невъзможно, стихийната борба за нещо непостижимо. Бих искал да намеря израз за двойствеността, бих искал да напиша глави и изречения, където постоянно и едновременно са доловими съзвучие и несъзвучие, където всяко многоцветие постоянно да подкрепя единството, всичко шеговито-сериозно. Защото за мен животът се състои единствено в това трептене между два полюса, в движението насам и натам между двете основни опори на света. Бих искал постоянно и с възторг да соча щастливото многоцветие на света и също постоянно да напомням, че в основата на многоцветието лежи едно единство; бих желал постоянно да показвам, че красиво и грозно, светло и тъмно, грях и светост винаги само за един момент са противоречия, са противоположности, че те винаги преминават едно в друго. За мен най-възвишените слова на човечеството са ония двойки, в които тази двойственост бива изразена с магически знаци, няколкото тайнствени премъдрости и сравнения, в които големите световни противоречия се разкриват едновременно като необходимост и като илюзия. Китаецът Лаодзъ е оформил много такива сентенции, в които двата полюса на живота, изглежда, се докосват в проблясването на един миг. Същото чудо, още по-благородно и по-просто, още по-искрено, е извършено от много думи на Исус. На тоя свят не зная нищо по-разтърсващо от това, че една религия, едно учение, една психологическа школа през хилядолетията формират знанието за

добро и лошо, за справедливо и несправедливо все по-тънко и по-стегнато, поставят все по-високи изисквания за праведност, послушание и покорство, за да се изкачат накрая до своя връх, че пред бога деветдесет и девет праведници значат по-малко от един грешник в момента на неговото преобразяване.

Но може би е голяма заблуда, дори грях от моя страна, дето вярвам, че трябва да служи за прогласяването на това възвишено предчувствие. Може би нещастieto на нашия днешен свят е тъкмо в това, че тази върховна мъдрост се предлага на дребно, по всички улички, че във всяка държавна църква заедно с вярата във властта, в кесията и националната суетност бива проповядвана и вяра в чудото Исус, че Новият завет, хранител на най-скъпи и най-опасни мъдрости, се предлага във всеки магазин и мисионерите дори го раздават безплатно. Навярно такива нечувани, смели, дори страховити възгледи и предчувствия, каквито има в някои думи на Исус, трябва да бъдат грижливо скривани и оградени със защитни валове. Навярно би било добре и желателно, ако за да научи една от ония могъщи думи, човек е принуден да пожертва години и да залага живота си така, както прави и за други високи стойности на битието. Ако е така (в някои дни вярвам, че е така), това означава, че и последният писач на забавни четива прави нещо по-добро и по-естествено от този, който се старае да намери израз за вечното.

Това е моята дилема и проблем. Може да се говори много за нея, но не и тя да се разреши. Никога няма да ми се удаде да превия един към друг двата полюса на живота, да запиша двугласието на неговата мелодия. И въпреки всичко ще следвам смътната повеля в сърцето ми и отново и отново ще предприемам опити. Това е пружината, която движи моето часовниче.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.